

الرحلة الكربلائية

بخش چهارم

آيت الله العظمى مرعشى نجفى (ره)

تحقيق على رفيعى علامرودشتى

۷. و منهم: الشيخ موسى الكرمانشاهى الحائري^۱ كان فقيهاً، محدثاً، اصولياً، رجالياً، جفرياً، رملياً، ساكناً بمدرسة الصدر في كربلاء و كنت كلما جئت من النجف لاجل الزيارة، احضر عنده و أقرأ عليه في الحديث و الدراية. أروى عنه بالاجازة و كان من تلاميذ الحاج ميرزا محمد حسين الشهرستاني الحائري و غيره.

۸. و منهم: ابن حمزة الطوسي^۲ و قبره في خارج كربلاء في البستان الواقع في طريق

۱. شرح حال شيخ موسى بن محمد جعفر كتابفروش بن محمد باقر بن محمد كريم كرمانشاهى (متوفى ۱۳۴۳ ق / ۱۹۲۴ م)، عالم و فقيه اصولى، در بخش اول (الرحلة الكربلائية) در قسمت كسانى كه آيت الله العظمى مرعشى نجفى عليه السلام از آنها روايت کرده، به شماره ۱۳ گذشت و ساير منابع شرح حال وى عبارتند از: اثر آفرينان، ۳۰/۵؛ الذريعة، ۵۹/۱۹ و ۲۷۲/۲۶؛ تاريخ الحركة العلمية في كربلاء، ص ۱۵۲.

۲. ابوجعفر محمد بن على بن حمزة طوسى مشهدى، مشهور به «ابن حمزة طوسى» و «عماد طوسى» و «صاحب وسيله» (متوفى بعد از ۵۶۰ ق / ۱۱۶۵ م)، فقيه، فاضل، متكلم جليل القدر و واعظ عظيم الشأن و از بزرگان علمای اماميه كه چون در اسم، كنيه و نسبت با شيخ طوسى مشترك است، او را «ابوجعفر ثانى» يا «ابوجعفر متأخر» نيز، ناميده اند. تاريخ تولد وى دانسته نيست و از زندگاني او نيز، اطلاعات زيادى در دست نيست و حتى روشن نيست كه اساتيد وى چه كسانى بوده اند، جز اينكه نوشته اند: او همروزگار با شيخ منتجب الدين رازى و از مشايخ ابن شهر

طویریح علی یمین قاصد کربلاء [و در جایی دیگر گوید:] ابن حمزه طوسی در خارج کربلا در طریق طویریح در باغات مدفون است.

۹. و منهم: العلامة السيد مصطفى الحسيني الاسترآبادی،^۱ کان من تلامذة صاحب الفصول، الشيخ محمد حسين الاصفهانی و غيره من اعيان ذلك العصور هو جد السيد حسن الاسترآبادی الخطيب الشهير الكربلائی^۲ الذي اضر في اخريات عمره و كان آية في الحفظ و قبر السيد مصطفى في الصحن في احدى الحجرات الغربية قريباً من قبر العلامة الشيخ خلف بن عسكر الحائري على ما حدثني به حفيده السيد حسن المذكور و قال ان السيد مصطفى له كتب في الفقه و اصوله. [در جایی دیگر نوشته‌اند:] و ايشان جد سادات استرآبادی کربلا می‌باشند.

→ آشوب بوده است. وی دارای آثاری چون: «ثاقب المناقب فی المعجزات الباهرات للنبي ﷺ و الانمة المعصومين الهداة»، «الزرايع فی الشرايع»، «الواسطة» و «الوسيلة الى نيل الفضيلة» است که این کتاب آخر چاپ و منتشر شده است. او در کربلا دیده از جهان فرو بست و در بیرون باب النجف (دروازه نجف) به خاک سپرده شد: رجال نجاشی، ۳۳۳/۲ - ۳۳۴؛ ریاض العلماء، ۱۲۲/۵ - ۱۲۴ و ۱۶/۶ - ۱۷؛ روضات الجنات، ۲۴۳/۶ - ۲۵۴؛ فهرست منتجب الدین، ص ۱۶۴؛ تنقیح المقال، ۱۰۱/۳، ۱۵۵ - ۱۵۶؛ بحار الانوار، ۱۹/۱، ۳۸؛ ایضاح المکنون، ۳۳۱/۲، ۳۴۹؛ اعیان الشیعة، ۲۶۳/۲ - ۲۶۴؛ فوائد الرضویة، ص ۵۶۴ - ۵۶۶؛ ریحانة الادب، ۲۰۲/۴ - ۲۰۳؛ الکنی و الالقاب، ۲۶۷/۱ - ۲۶۸؛ مؤلفین کتب چاپی فارسی و عربی، مشار، ۶۱۹/۵ - ۶۲۰؛ معجم رجال الحديث، ۳۲۷/۱۶؛ معجم المؤلفین، ۴/۱۱؛ فقهای نامدار شیعه، ص ۱۰۳ - ۱۰۶؛ الذریعة، ۵/۵ و ۶۶/۱۰ و ۱۱/۲۵، ۷۵ - ۷۶؛ اثر آفرینان، ۱۰۴/۱؛ مدینه الحسین، ۱۱۸/۲؛ تاریخ مرقد الحسین و العباس علیهم السلام، ص ۲۱۷؛ طبقات اعلام الشیعة (قرن السادس)، ص ۲۷۳؛ تراث کربلاء، ص ۲۳۴ - ۲۳۵؛ امل الآمل، ۲۸۵/۲؛ تاریخ الحركة العلمية فی کربلاء، ص ۹۹، ۱۵۲.

۱. سید مصطفی بن حسین بن علی بن سميع بن مير عبدالمجيد حسینی استرآبادی حائری (متوفی پیش از ۱۲۸۰ ق / ۱۸۶۳ م) فقیه اصولی و جد سادات استرآبادی در کربلا. تاریخ تولد وی دانسته نیست و از زندگانی او نیز، اطلاعات اندکی در دست است: اعیان الشیعه، ۱۲۷/۱۰ که نام جد وی را عبدالله مهتر کلاهی آورده است؛ میراث کربلاء، ص ۱۰۴؛ تراث کربلاء، ص ۱۳۳ - ۱۳۴؛ تاریخ الحركة العلمية فی کربلاء، ص ۲۴۲ - ۲۴۳.

۲. سید محمد حسن بن سید علی بن سید مصطفی بن سید حسین بن سید علی حسینی استرآبادی حائری (۱۲۸۲ - ۱۳۶۶ ق / ۱۸۶۵ - ۱۹۴۷ م) عالم جلیل، ادیب، شاعر و خطیب مشهور کربلایی که در ۱۲۸۲ یا ۱۲۸۳ قمری، در کربلا دیده به جهان گشود و در خاندان و خانواده علم و ادب، زیر نظر پدر خویش تربیت یافت و دانش آموخت و بعد نزد بزرگان و اساتید آن روزگار، بویژه علامه ملاعباس سیبویه، علوم متداول را فرا گرفت و در فن خطابه سرآمد اقران خویش گردید و در صحن شریف حسینی و مسجد شیخ عبدالرحیم معروف به «مسجد شهرستانی» خطابه‌های خویش را ایراد می‌کرد. او شاعر بود و شعر نیز، می‌سرود، از آثار به جا مانده از او ارجوزه‌ای است به نام: «تزییح بی‌بی خنفرانه مع جناب الشیخ عکروک» در ۴۴۹ بیت که اشعاری هزلی است. او در مدایح و مرثی‌های اهل بیت علیهم السلام نیز، قصایدی دارد. وی در روز دوشنبه ۲۵ ربیع الاول ۱۳۶۶ قمری، در کربلا دیده از جهان فرو بست: معجم خطباء کربلاء، سلمان آل طعمه، ص ۵۱ - ۵۳؛ معجم الخطباء، ۹۳/۶ - ۹۵؛ تاریخ الحركة العلمية فی کربلاء، نورالدین شاهرودی، ص ۲۶۳؛ شعراء من کربلاء، آل طعمه، ۵۸/۲؛ الاسر العلمية فی کربلاء، نورالدین شاهرودی، ص ۱۵.

۱۰. و منهم: العلامة الشيخ خلف بن عسكر الحائري^۱، جد آل الخلف. كان من اعيان علماء عصره و من تلمذة صاحب الرياض و غيره و ترجمته تطلب من كتب التراجم و المعاجم [و در جایی دیگر نوشته:] شیخ خلف بن عسكر حائری تلمیذ صاحب ریاض است و قبر شریفش در صحن حسینی نزدیک باب سد صفه.

۱۱. و منهم: جدی العلامة المحدث، الفقيه، المفسر، الحكيم، المتكلم، الشاعر، المؤرخ، النسابة، الزاهد، سلمان عصره السيد ضياء الدين ابراهيم بن [سيد شمس الدين محمد بن سيد قوام الدين] الحسيني المرعشي^۲ و ينتهي نسبه الشريف الى السيد

۱. خلف بن عسكر حائری (متوفی ۱۲۴۶ یا ۱۲۴۷ ق / ۱۸۳۰ یا ۱۸۳۱ م) عالم فاضل، فقیه اصولی و از شخصیت‌های علمی پیشرو در کربلا.

سال تولد وی دانسته نیست و در سالروز مرگ وی نیز، اختلاف است. برخی نوشته‌اند که وی در ۱۲۵۰ قمری، درگذشته است. به هر حال وی در همان کربلا دیده به جهان گشود و مقدمات علوم را نزد پدر آموخت و پس از آن سالها ملازم مجلس درس و بحث مرحوم سید علی طباطبایی، صاحب ریاض بود و بیشترین تحصیلاتش نزد نامبرده بوده است، ولی از عالمان و فقیهان دیگر آن روزگار نیز، علوم متداول را فراگرفت و در شمار یکی از فقیهان بزرگ و از مشاهیر عالمان و مجتهدان عصر خویش گردید و ریاست و مرجعیت شیعه، به او منتهی شد و در علم، فضل، تحقیق و تدقیق شهره گردید و از بزرگترین مدرسان حوزه علمی کربلا، به شمار آمد و گروه زیادی از طلاب علوم دینی نزد وی دانش آموختند. او داماد علامه سید مهدی طالقانی نجفی بود و منزل وی در کربلا، در نزدیکی باب سدره، نزدیک گذری معروف به «طاق شیخ خلف» بود که بعدها منهدم شد، اما مسجدش هنوز باقی است و نوادگانش در آنجا زندگی می‌کنند. وی دارای آثار و تألیفات به این شرح است: «شرح الشرایع» در چند جلد؛ «الخلاصة» که آقا بزرگ تهرانی، آن را در کتابخانه شیخ عبدالحسین تهرانی، در کربلا دیده است و در واقع تلخیصی از فتاوی استادش صاحب ریاض در طهارت و صلوة است؛ «ملخص الرياض» که آقا بزرگ آن را نزد شیخ محمدعلی اردوبادی در نجف دیده است و گویا همان «الخلاصة» است. او در طاعون سال ۱۲۴۶ قمری درگذشت و در صحن حسینی مقابل مقبره شیخ عبدالحسین تهرانی شیخ العراقرین، به خاک سپرده شد: روضات الجنات، ۲۶۸/۳؛ معارف الرجال، ۲۹۸/۱ و ۳۵/۲؛ اعیان الشیعة، ۳۳۴/۶؛ معجم المؤلفین، ۱۰۶/۴؛ طبقات اعلام الشیعة (قرن الثالث عشر)، ۵۰۱/۲/۲ - ۵۰۳؛ الذریعة، ۳۲۲/۱۳؛ فوائد الرضویة، ص ۱۷۱؛ تاریخ الحركة العلمية فی کربلاء، ص ۵۲، ۱۴۰ - ۱۴۱، ۲۳۳؛ میراث کربلا، ص ۱۰۹؛ تراث کربلاء، ص ۱۴۱ - ۱۴۲، ۲۱۹، ۲۶۸ - ۲۶۹.

۲. سید نورالدین یا ضیاءالدین محمد ابراهیم حسینی مرعشی (متوفی ۱۲۴۰ ق / ۱۸۲۴ م) فقیه، محدث، نسابه، نقیب الاشراف و صاحب تشجیرات در علم نسب و تعلیقات بر کتب فقه، اصول، کلام و جز اینها.

تاریخ تولد وی دانسته نیست و از زندگانی وی نیز اطلاعات اندکی که حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی^{علیه السلام} گزارش کرده است، در اختیار ماست. به هر حال بنا به تصریح وی، سید ضیاءالدین و یا سید نورالدین ابراهیم یا محمد ابراهیم، به دلیل دارا بودن مدارج بالای علمی در علوم و فنون مختلف، ملقب به علامه بوده است. آثار و تألیفات باقی مانده از وی که اکنون موجود است عبارتند از:

الف. «غنیمة المعتمد» به زبان فارسی در ادعیه مختلف در چند مقال و هر مقالی در چند باب. نسخه‌ای از این کتاب مشتمل بر پانزده باب از مقال چهارم در ۱۸۴ برگ به شماره ۱۰۹ در کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی^{علیه السلام} موجود است.

قوام الدین الشہیر بـ «میر بزرگ» المدفون فی بلدة أمل من بلاد مازندران؛ مؤسس سلطنة السادة المرعشیة و اول سلاطینہا بطبرستان.

و ترجمة السيد قوام الدين مذكورة في روضة الصفا^١ و حبيب السير^٢ و التدوين [في احوال جبال الشروين]^٣ و آثار الشيعة^٤ و مجالس المؤمنين^٥ و تواريخ طبرستان^٦ و رياض العلماء^٧ و غيرها.^٨ و بالجملة كان السيد ابراهيم من نوابغ عصره و اعيان دهره في العلم و الزهد. له تأليف نفيسة في فنون العلم و قبره في كشوانية الحرم الحسيني، الملاصقة بالمقتل (قتلگاه) و انتهاء نسبي اليه هكذا: «الداعي السيد ابوالمعالي شهاب الدين التجفي بن العلامة النسابة المؤرخ شمس الدين السيد محمود حجة الاسلام (المتوفى سنة ١٣٣٨) بن العلامة حجة الاسلام النسابة المؤرخ المحدث الفقيه شرف الدين السيد علي المشتهر بسيد الاطباء (المتوفى ١٣١٦) بن العلامة الزاهد النسابة الحاج السيد محمد (المتوفى ١٢٦٤) بن العلامة السيد ضياء الدين ابراهيم المذكور و من السيد ابراهيم الى الامام سيد الساجدين هكذا: ابراهيم بن العلامة السيد شمس الدين محمد النسابة بن العلامة قوام الدين النسابة المؤرخ النقيب بن الشريف النقيب الوزير الزاهد السيد نصير الدين محمد خان بن العلامة الاديب الشاعر، زاهد الزمان، السيد جمال الدين النقيب النسابة (المولود ١٠٢٩ و المتوفى ١٠١٨) بن العلامة المحدث الصائم القائم المتهجّد حافظ القرآن الشريف صاحب التأليف الرائعة السيد علاء الدين نقيب العلويين بن العلامة الوزير المفسر الفقيه المحدث السيد و محمد النقيب بن العلامة الوزير المفسر الفقيه المحدث السيد محمد النقيب بن العلامة الشريف السيد ابي المجد خان، الوزير في الدولة

→ ب. «قطف الثمار» شامل مطالب متفرق و بي ترتيب و نظم در ٣٠٤ برگ در مجموعة شماره ٢٨١٢/١ در كتابخانه آيت الله العظمى مرعشى نجفى ؑ موجود است: احقاق الحق، مقدمه، ١٢٩/١؛ التحفة الاحمدية، ص ١١-١٢؛ شهاب شريعت، ص ٨٨؛ بر ستيغ نور، ص ١٥؛ شجرة سلسله جليله مرعشيه، ص ٢؛ فهرست نسخه هاي خطي كتابخانه عمومي حضرت آيت الله العظمى مرعشى نجفى ؑ، ١٣٠/١ و ١٣٠/٨-١٤.

١. روضة الصفا، ٥٩٩/٥ و ١١٨/٦، ٢٠٦، ٨٦٦.

٢. حبيب السير، ٣٣٨/٣ به بعد.

٣. التدوين في احوال جبال الشروين، ص ٩٠ به بعد.

٤. آثار الشيعة الامامية، ٥٣/٣-٥٤.

٥. مجالس المؤمنين، ٣٨٠/٢.

٦. تاريخ طبرستان و رويان سيد ظهير الدين مرعشى، ص ١١٩ به بعد.

٧. در رياض العلماء مطلبى يافت نشد.

٨. سراج الانساب، ص ١٤٤، ١٤٧؛ ريحانة الادب، ٣٢٣/٣؛ معجم المؤلفين، ١٣٤/٨.

الصفوية ابن الشريف الرئيس المطاع، كافل ارامل العلويين و ايتامهم في طبرستان و ما والاها السيد مير محمدخان الوزير المرعشي و هو الجامع بيننا و بين السادة الشهرستانيّة المرعشيتية في كربلاء و السادة الميرداماديتية اولاد المير محمدباقر الداماد فيلسوف الشيعة، الشهير، ثم الميرمحمد خان المرعشي هذا ابن السلطان الاعظم المير عبدالكريم خان الثاني ملك بلاد طبرستان ابن السلطان السيد عبدالله خان ملك طبرستان ابن السلطان السيد عبدالكريم خان الاول، ملك طبرستان ابن السلطان السيد محمد خان ملك طبرستان، ابن السيد مرتضى خان ملك طبرستان ابن السلطان المير سيد علي خان ملك طبرستان ابن السلطان الاعظم السيد كمال الدين ملك طبرستان، الجامع بين السيف و القلم و هو الذي حارب السلطان امير تيمور لنگ، كما في التواريخ و هو ابن العلامة الفيلسوف الزاهد الرباني السلطان السيد قوام الدين المشتهر بـ«مير بزرگ» اول الملوك المرعشيتية في طبرستان و مؤسس تلك الدولة العلوية الفاطمية و قبره يزار في بلدة أمل، ارتقى على سرير السلطنة سنة ٧٦٠ و توفي ٧٨٠ [الهجرية] و هو ابن الشريف الزاهد النقيب السيد كمال الدين صادق ابن النقيب الزاهد النسابة ابي عبدالله الحسين الناسك ابن ابي محمد الحسن الفقيه المحدث النقيب الزاهد كفيل العلويات و الفاطميات ابن النقيب ابي الحسن علي المرعشي المحدث المفسر الفقيه الشاعر و اليه ينتهي نسب كل مرعشي في اقطار العالم، من ايران و العراق و الهند و أفريقيا و مصر و التركية و السورية و الحجاز و الافغان و به اشتهروا بـ«المرعشيين» و كان يسكن بلدة «مرعش» و بها قبره؛ ثم السيد ابي الحسن المرعشي هذا ابن الشريف النقيب ابي علي عبدالله امير العارفين كما في اكثر كتب النسب و امير العراقيين كما في بعض كتب الانساب ابن صاحب المعالي و الكرم الشريف ابي محمد الحسن المحدث المشهور بـ«الدّكّة» و قبره في ارض روم مزار ابن ابي عبدالله الحسين الاصغر المتوفي ١٥٧ [الهجرية] و قبره في البقيع ابن الامام سيد الساجدين و زين العابدين علي بن الحسين عليه السلام تفصيل مشجراتنا يطلب من كتابنا: مشجرات آل رسول الله الاكرم عليه السلام.

ثم من تأليف جدي المترجم السيد ضياء الدين ابراهيم المذكور: حاشية على الفقيه للصدوق (ره) و على الكافي و تذييل لعمدة الطالب و غيرها و كان يسكن في كربلاء المشرفة، في اواخر عمره و له خدمة في الحرم الحسيني على مشرفه السلام.

- ۱۲ و من المدفونین حول الحرم الحسینی: الشریف الاجلّ السید اسماعیل خان الوزير المرعشی اخو السید ضیاء الدین ابراهیم المذكور و كان عالماً، فاضلاً، وزيراً و ترك الوزارة بايران في اخريات عمره و جاور كربلاء المشرفة الى أن توفي و قبره في جنب قبر اخيه السید ابراهیم.
- ۱۳ و منهم: الشيخ علي شیرازی^۱، كان محدثاً، فقيهاً، اصولياً، عارفاً، ناسكاً، مدرساً في كربلاء، تلمذ لديه جماعة منهم جدي السید ضیاء الدین ابراهیم، توفي [في ۱۲۴۰ ق] و دفن قريباً من الباب الزینبی فی الصحن الشریف.
- ۱۴ و منهم: الآخوند ملا محمد کاظم الهزارجریبی^۲ العلامة الفاضل، صاحب التالیف الكثيرة فی الرد علی الحكماء و الفلاسفة و العرفاء و كان شديد النکیر عليهم في كتاباته و دروسه و كان یصلی فی الحرم الحسینی و یدرس بها؛ تلمذ لدى آقا باقر البهبهانی و صاحب الرياض و رأیت بعض تالیفه یظهر فیها تبخره فی العلم و قبره فی الصحن الحسینی و من تالیفه کتاب معارف الانوار.
- ۱۵ و منهم: العلامة الشيخ ابراهیم الشاهرودی^۳، رأیت بخط والدي العلامة السید محمود [المرعشی] أنه كان فقيهاً، زاهداً، ساكناً في كربلاء من تلمذة صاحب الضوابط و قبره حول الحرم الحسینی.

۱. از شیخ علی شیرازی، در هیچ یک از منابع شرح حالی نیافتم و از اینکه سید ضیاء الدین ابراهیم مرعشی (متوفی ۱۲۴۰ قمری) شاگرد وی بوده است، معلوم می شود که وی از علمای اواخر سده دوازدهم و اوایل سده سیزدهم قمری بوده است.

۲. آخوند ملا محمد کاظم بن محمد شفیع استرآبادی هزارجریبی (متوفی ۱۲۳۸ ق / ۱۸۲۲ م) عالم فاضل، فقیه محدث و از اعلام سده سیزدهم قمری، تاریخ تولد وی دانسته نیست، ولی نوشته اند که او شاگرد وحید بهبهانی و صاحب ریاض است. از زندگانی وی نیز اطلاعات دقیقی نداریم، جز اینکه در منابع و فهرس آثار فراوانی، به وی نسبت داده اند که از آن جمله می توان به این آثار اشاره کرد: «اثبات الخلافة»، «افلاکیة»، «اقناعیة»، «برهانیه»، «برهانیه جلیة فی تفضیل آل محمد علی خیر البریة»، «تحفة المجاور»، «تنبیه الغافلین»، «توحیدیة»، «جواهر الاخبار»، «جبر و اختیار»، «چهل حدیث»، «حجت البقیة»، «درر الاخبار»، «روحیة»، «عدلیة»، «کنز الفوائد»، «معارف الالهیة»، «وسیلة النجاة»، «معارف الانوار»، «درة صافیة و حکمت شافیة»، «کاشف الهدی»، «محک الایمان» و «هدایة الغافلین» که بیشتر آنها به زبان فارسی است و در کتابخانه های آستان قدس رضوی، مجلس، آیت الله العظمی مرعشی نجفی^ع، مدرسه علمیه فیضیه، ملی ملک، وزیری یزد و چندین کتابخانه خصوصی در ایران و عراق موجود هستند: الذریعة، ۱۹۱/۲۱ - ۱۹۲ و موارد دیگر؛ معجم المؤلفین، ۱۱/۱۵۷؛ بروکلیمان، ذیل، ۲/۷۸۵؛ فهرست نسخه های خطی فارسی منزوی، ۲/۱۵۸۶؛ فهرس اعلام الذریعة، ۳/۱۸۹۰؛ فهرست نسخه های خطی مدرسه فیضیه، ۲/۵۲؛ فهرست مجلس، ۱۹۱/۱۲، ۱۹۲، ۱۹۵، ۱۹۶ و ۱۹۸؛ فهرست الفبایی کتب خطی کتابخانه آستان قدس رضوی، ۱/۲۴۸؛ فهرست کتابخانه ملی ملک، ۶/۳۳؛ فهرست کتابخانه وزیری یزد، ۲/۷۹۶؛ فهرست کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی نجفی^ع، موارد متعدد؛ فوائد الرضویة، ص ۵۹۸؛ اعیان الشیعة، ۱۰/۴۲؛ مستدرکات اعیان الشیعة، ۴/۱۵۹.

۳. راجع به شرح حال شیخ ابراهیم شاهرودی، در منابع و مأخذ مطلبی یافت نشد.

۱۶. و منهم: العلامة السيد علي القزويني^۱ المدرّس الشهير في قزوين الذي كان يشدّ إليه الرّحال من البلاد لتحصيل العلم له حاشية على المعالم و على القوانين معروفتان و من تلاميذه الحاج الشيخ جواد الطارمي الزنجاني صاحب الحاشية على القوانين.

۱۷. و منهم: الفاضل الدربندي المشهور و اسمه ملا آقا^۲ و قبره في الصحن الصّغير

۱. آقا سيد علي بن سيد اسماعيل موسوی قزوينی (متوفی ۱۲۹۸ ق / ۱۸۸۱ م) عالم فاضل و فقيه اصولی و از بزرگان و مدرسین مشهور قزوين و صاحب «حاشية القوانين» و «حاشية المعالم».

وی خواهرزاده سید رضی قزوينی معروف است. او از بزرگان مجتهدین و از اجلة علماء و حافظان شریعت و دین بوده که در علم فقه و اصول از اساتید مبرز و سرآمد اقران بوده است. او از شاگردان شریف‌العلماء و شیخ انصاری بود که در زمان حیات شیخ انصاری به قزوين آمد و بساط ریاست گسترد و به تدریس مشغول شد و از اطراف و اکناف به نزد او می‌شتافتند و از محضر وی استفاده می‌کردند و چون شیخ انصاری دیده از جهان فرو بست او به نجف شتافت تا شاید در آنجا موقعیت بهتری پیدا کند و جای شیخ انصاری بنشیند و مرجعیت پیدا کند. مقدماتی هم چید، ولی نتیجه‌ای نگرفت و دید که نجف جای او نیست، بر این اساس به زادگاه خود قزوين باز آمد و به تدریس و تبلیغ مشغول گردید و در قزوين لوای انحصار برافراشت و او را آثاری است مانند: «حاشية القوانين» که یکبار در ۱۲۹۹ قمری مستقلاً چاپ شد و بار دیگر در حاشية خود قوانین چاپ شده است و دیگری «حاشية المعالم» که نسخه‌ای از آن در قزوين نزد پسرش سید محمدباقر موسوی قزوينی، وجود داشته است. از دیگر آثار او که چاپ شده: «رسائل و مسائل فروع» است که در ۱۲۸۸ قمری چاپ شده است. وی در قزوين دیده از جهان فرو بسته و جنازه‌اش به کربلا منتقل و در جوار حرم حسینی به خاک سپرده شد: المآثر والآثار، ص ۱۴۳ (در چاپ جدید، ۱۹۳/۱)؛ احسن الودیعة، ۱/۲۵؛ مینو دریا باب الجنة قزوين، ۲/۲۸۸، ۲۹۱ - ۲۹۲؛ مؤلفین کتب چاپی فارسی و عربی، مشار، ۴/۱۲۷ - ۱۲۸؛ فهرست کتابهای چاپی عربی، مشار، ص ۲۹۱؛ الذریعة، ۱۷۷/۶، ۲۰۸ و ۲۵۶/۱۰ و ۲۸۶/۲۵؛ مستدرکات اعیان الشیعة، ۳/۱۳۹؛ ریحانة الادب، ۴/۴۵۴.

۲. آخوند ملا آقا بن عابد بن رمضان بن زاهد شیروانی حائری، معروف به «فاضل دربندی» و متخلص به «فیضی» (متوفی ۱۲۸۵ یا ۱۲۸۶ ق / ۱۸۶۸ یا ۱۸۶۹ م) فقیه اصولی، رجالی امامی، ادیب و شاعر، اهل دربند شیروان و به گفته بعضی دربند شمیران تهران.

تاریخ تولد وی دانسته نیست، اما در شهرت و اعتبار و نفاذ امر و علو قدر، برخی او را تالی شیخ مرتضی انصاری، به‌شمار آورده‌اند. در مهابت و دلیری میان سلسله علماء ممتاز بود و عشقی وافر به ائمه بویژه امام حسین علیه السلام داشت. پس از چند سال مجاورت در عتبات عالیات، به تهران آمد و ایام عاشورا، هر ساله، به پای منبر وی ازدحامی بزرگ فراهم می‌شد. او شاگرد شریف العلماء مازندرانی و شیخ علی کاشف الغطاء بود و از معاصران شیخ انصاری و میرزا محمد تنکابنی صاحب «قصص العلماء» و میرزا سید محمد موسوی هندی ملقب به «میرزا علی جاه بهادر خان». فاضل دربندی، در تهران دیده از جهان فرو بست و به کربلا منتقل و در آستانه حسینی، به خاک سپرده شد.

او دارای آثار و تألیفاتی مانند: «اکسیرالعبادات فی اسرار الشهادات» چاپ ۱۲۷۹ قمری؛ «جواهر ایقان و سرمایه ایمان» چاپ تهران ۱۲۸۸ قمری؛ «جوهره فی اسطرلاب» چاپ لکهنو، ۱۲۶۴ قمری؛ «چهارده بند در مراثی» که در هامش کتاب «مجالس المتقین» چاپ شده است؛ «خزائن الاحکام» در شرح «درّة بحرالعلوم» که در تهران و در ۱۲۷۴ قمری چاپ شده است؛ «السعادات الناصریة و الاقوات الروحانیة» در مقتل، چاپ تبریز ۱۲۸۴ قمری و آثاری دیگر که معروف و مشهور هستند: قصص العلماء، ص ۱۰۷-۱۱۳؛ مرآة الکتب، ۱/۱۰۰؛ طرائف المقال، ۱/۴۶؛ فوائد الرضویة، ص ۵۴؛ هدیة الاحباب، ص ۱۳۴-۱۳۵؛ الکنی و الالقاب، ۲/۲۲۸-۲۲۹؛ اعیان الشیعة، ۲/۸۷ - ۸۸؛ الذریعة، ۲/۴۶، ۲۷۹ و ۲۸۹/۵، ۲۹۱ و ۱۵۲/۷ - ۱۵۳؛ موارد دیگر: الاعلام زرکلی، ۱/۱۷-۱۸؛ مصفی المقال، ص ۲؛ معجم المطبوعات العربیة و المعرّبة، ۲/۱۷۸۹؛ ریحانة الادب، ۲/۲۱۶-۲۱۷؛ شرح حال رجال ایران، ۲/۱۳۷-۱۳۸؛ المآثر والآثار، ص ۱۳۹؛ معجم المؤلفین، ۲/۳۰۴، ۳۰۹؛ معارف الرجال، ۲/۲۹۹؛ معجم رجال الفكر و الادب فی النجف، ۲/۱۲۳؛ اثر آفرینان، ۳/۲۴؛ دائرة المعارف تشیع، ۷/۴۶۸ - ۴۶۹؛ احسن الودیعة، ۱/۵۹؛ تکملة نجوم السماء، ۱/۲۸۵؛ استوری (ترجمه فارسی)، ۲/۹۸۵ - ۹۸۷؛ مؤلفین کتب چاپی فارسی و عربی، ۶/۲۷۸ - ۲۸۰؛ طبقات اعلام الشیعة (قرن الثالث عشر)، ص ۱۵۲ - ۱۵۳؛ تاریخ الحركة العلمیة فی کربلاء، ص ۲۵۵ - ۲۵۶.

مشهور معروف و حالاته و عشقه في حق الحسين عليه السلام مما ملأ الآفاق. در صحن کوچک حسینی مدفون است.

۱۸. و منهم: السيد محمد مهدي^۱ اخو السيد المجاهد و قبره بجنب قبر الدربندی.

۱۹. و منهم: الآقا محمد باقر البهبهانی^۲ و قبره فی الزواق مشهور.

۱. سيد مهدي یا سيد محمد مهدي مقدس بن سيد علی صاحب رياض بن سيد محمد علی بن سيد ابی المعالی صغیر بن سيد ابی المعالی کبير طباطبائی اصفهانی (متوفی ۱۲۶۰ ق / ۱۸۴۴ م) عالم فاضل و زاهد عابد. نزد پدر و برادرش دانش آموخته و جامع فضائل و حاوی فواصل شده و در نهایت خوش ذوق و خوش سلیقه بوده است. در کربلا دیده به جهان گشوده و پرورش یافته و به اتفاق برادرش به اصفهان رفته و بعد به بروجرد رفته، سپس به اصفهان و از آنجا به کربلا بازگشته و در همانجا دیده از جهان فرو بسته و در صحن کوچک کنار قبر دربندی به خاک سپرده شده است. او دارای آثار و تألیفاتی است که آقا بزرگ به آنها اشاره کرده است: مرآت الاحوال جهان نما، ۱/۱۶۷، ۱۶۹ - ۱۷۰، ۱۷۸؛ الذریعة، ۲/۱۱۶ و ۴/۳۷۳ و ۶/۲۱۰، ۲۷۵ و ۹/۱۴۵ و ۲۱/۳۹؛ روضات الجنات، ۴/۴۰۳؛ ذیل شرح حال پدرش؛ خاتمة المستدرک، ۲/۱۲۱؛ ذیل شرح حال پدرش؛ مقدمة رياض المسائل، ۱/۲۶؛ اعیان الشیعة، ۱۰/۱۵۵؛ مکارم الآثار، ۵/۱۶۳؛ لباب الالقب، ص ۴۱؛ نجوم السماء، ص ۳۹۰ - ۳۹۱؛ تاریخ مرقد الحسين والعباس عليهما السلام، ص ۲۲۲.

۲. آقا محمد باقر بن محمد اکمل الدین بن محمد صالح بن احمد بن محمد بن ابراهیم معروف به «وحید» و «وحید بهبهانی» اصفهانی (۱۱۱۸ - ۱۲۰۵ ق / ۱۸۰۳ - ۱۸۹۱ م) عالم، فقیه، محدث و مراجع بزرگ شیعه و متکلم اصولی.

در اصفهان در ۱۱۱۸ یا ۱۱۱۷ یا ۱۱۱۶ قمری، دیده به جهان گشوده و در همانجا پرورش یافته و نزد پدرش محمد اکمل، سيد صدرالدین قمی، سيد محمد بروجردی، شيخ يوسف بحرانی دانش آموخته و از پدرش و بروجردی اجازه دریافت کرده است و کسانی چون: میرزا ابوالقاسم قمی، ملا احمد نراقی، شيخ اسدالله کاظمینی، شيخ جعفر نجفی، میرزا محمد مهدي شهرستانی، سيد علی صاحب رياض، سيد محمد جواد عاملی، فرزندش آقا محمد علی کرمانشاهی، سيد محمد مهدي بحرالعلوم و گروهی دیگر از او دانش آموخته‌اند.

او دارای بیش از پنجاه اثر علمی و تحقیقی است که برخی از آنها مانند «تعلیقه» چاپ شده‌اند. وی در هشتاد و هشت سالگی در کربلا در ۱۲۰۵ یا ۱۲۰۸ قمری، دیده از جهان فرو بست و در رواق پایین پای شهدا به خاک سپرده شد و بر قبر او اینک ضریحی وجود دارد: مکارم الآثار، ۱/۲۲۰ - ۲۳۵؛ هدیة العارفین، ۲/۳۵۰؛ ذیل ۲/۵۰۴؛ فوائد الرضویة، ص ۴۰۴ - ۴۰۸؛ مصفی المقال، ص ۸۶ - ۸۷؛ طبقات اعلام الشیعة (قرن الثالث عشر)، ص ۱۷۱ - ۱۷۴؛ معجم المؤلفین، ۳/۱۵۴؛ مستدرک الوسائل، ۳/۳۸۴ (۲/۴۷ - ۴۹؛ قصص العلماء، ص ۱۵۷؛ منتهی المقال، ۶/۱۷۷ - ۱۸۲؛ اعیان الشیعة، ۹/۱۸۲؛ ریحانة الادب، ۱/۵۱ - ۵۲؛ هدیة الاحباب، ص ۱۰۰؛ روضات الجنات، ۲/۹۴ - ۹۸؛ تتمیم امل الأمل، ص ۷۴ - ۷۵؛ معجم رجال الحدیث، ۱۴/۲۱۰ - ۲۱۱؛ مرآت الاحوال جهان نما، ۲/۱۲۸ - ۱۳۲؛ الايرانیون و الادب العربی، ۳/۵۶۲ - ۵۷۰؛ الاعلام زرکلی، ۶/۲۷۳؛ الکنی و الالقب، ۲/۱۰۹؛ وحید بهبهانی، علی دوانی، تهران، ۱۳۶۲ ش؛ مؤلفین کتب چاپی فارسی و عربی، مشار، ۲/۱۷ - ۱۹؛ الذریعة، ۱/۷۰، ۸۶، ۱۴۷، ۱۴۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۳۰۰ و ۲۴/۲ و موارد متعدد دیگر (نک: فهرس اعلام الذریعة، ۳/۲۵۷۶ - ۲۵۷۷)؛ تاریخ مرقد الحسين والعباس عليهما السلام، ص ۲۲۱؛ میراث کربلا، ص ۱۴۰ - ۱۴۱؛ تراث کربلا، ص ۲۱۸، ۲۵۹ - ۲۶۰؛ مجلة لغة العرب، ۶ س ۴، ص ۳۳۰؛ تاریخ الحركة العلمیة فی کربلا، ص ۱۲۸ - ۱۳۴.

٢٠. و منهم: صاحب الرياض، المير سيد علي^١ ابن اخته و قبره بجنب قبر خاله.^٢
 ٢١. و منهم: صاحب الحدائق، الشيخ يوسف البحراني^٣ و قبره في الرواق، مشهور معروف.

١. سيد علي بن سيد محمد علي بن سيد ابي المعالي صغير بن سيد ابي المعالي كبير طباطبائي اصفهاني كاظمي حائري معروف به «صاحب رياض» (١١٦١ - ١٢٣١ ق / ١٧٤٨ - ١٨١٦ م) عالم، فقيه، اصولي و از مجتهدان و مراجع بزرگ شيعه. وى در كاظمين ديده به جهان گشود و در همانجا پرورش يافت و ابتدا نزد آقا محمد علي پسر دائى خود و پس از آن نزد دائى خويش وحيد بهبهاني دانش آموخت و از وى و از سيد عبدالباقى اصفهاني و از شيخ يوسف بحراني صاحب حدائق، اجازه دريافت و از آنها روايت کرده است و كسانى چون: ابوعلى محمد بن اسماعيل مازندراني حائر صاحب منتهى المقال، سيد محمد جواد بن محمد حسنى حسيني عاملى غروي صاحب مفتاح الكرامة، شيخ اسدالله بن اسماعيل تستري دزفولى كاظمي صاحب مقابس الانوار، سيد محمدباقر شفتى معروف به حجة الاسلام، شيخ محمد ابراهيم خراسانى كلباسى اصفهاني، سيد محمد مجاهد و سيد مهدى مقدس و فرزندانش و جمعى ديگر از او دانش آموخته و از وى اجازه دريافت کرده‌اند.

او بيش از بيست اثر علمى دارد كه كتاب: «رياض المسائل» وى بارها چاپ شده است: روضات الجنات، ٣٩٩/٤ - ٤٠٦؛ تحفة العالم، ص ١٧٦ (يا ١٨٦)؛ تنقيح المقال، ٢٨٤/٢؛ منتهى المقال، ٦٣/٥ - ٦٦؛ هدية الاحباب، ص ٤١٤؛ هدية العارفين، ٧٧١/١؛ ايضاح المكنون، ٦٠٣/١؛ فوائد الرضوية، ص ٣٢٣ - ٣٢٥؛ معجم المؤلفين، ٥١٨/٢، ٥١٩، ٥٢٧؛ مجلة المورد، مجلد ٧ عدد ١؛ ريحانة الادب، ٣٧٠/٣ - ٣٧٢؛ اعيان الشيعة، ٣١٤/٨؛ مقابس الانوار، ص ١٩؛ مقدمه رياض المسائل، چاپ مؤسسه آل البيت، ٢٣/١ - ٣٤؛ مرآت الاحوال جهان نما، ١٦٤/١ - ١٦٧؛ مؤلفين كتب چاپى فارسى و عربى، مشار، ٣٨٨ - ٣٨٧/٤؛ مستدرک الوسائل، ١٢٠/٢ - ١٢١؛ معجم رجال الحديث، ١٥٧/١٢؛ الذريعة، ٢١٩/١، ٢٢٠، ٢٧٢/٢، ١١٥، ١٢٤، ١٩١ و ٤٠٨/٤ و ٨١/٦ و موارد ديگر (نك: فهرس اعلام الذريعة، ١٥٩١/٢)؛ تاريخ مرقد الحسين و العباس عليهما السلام، ص ٢٢٢؛ مدينة الحسين عليهما السلام، ١٧٩/٣؛ تراث كربلاء، ص ٢٤٤ - ٢٦٦؛ ميراث كربلاء، ص ١١٠ - ١١١، ١٤٢؛ مجلة المرشد البغدادي، جزء ٢ سال اول (جمادى ١٣٤٤)، ص ٤٤ - ٤٧؛ تاريخ الحركة العلمية فى كربلاء، ص ١٣٥ - ١٣٧، ٢٢٤ - ٢٢٦.

٢. منظور از خال وى آقا محمدباقر بن محمد اكمل معروف به وحيد بهبهاني است.

٣. يوسف بن احمد بن ابراهيم بن ابراهيم بن احمد بن صالح بن احمد بن عصفور درازى ماحوزى بحراني (١١٠٧ - ١١٨٦ ق / ١٦٩٥ - ١٧٧٢ م) فقيه، اخبارى، متكلم، محدث، رجالى و اديب.

وى در ماحوزى يكي از بلاد بحرين ديده به جهان گشود و در همانجا در دامن پدر بزرگ خويش كه غواص و تاجر لؤلؤ بود پرورش يافت و مقدمات را نزد پدر خويش آموخت و پس از تهاجم خوارج بر بحرين پدر و خانواده اش به قطف رفتند و او در بحرين ماند و پس از مرگ پدرش به قطف رفت و نزد شيخ حسين ماحوزى به تحصيل پرداخت و بار ديگر به بحرين بازگشت و نزد شيخ احمد بن عبدالله بلادى، شيخ عبدالله بن على بن ادامه تحصيل پرداخت، سپس به حج رفت و از آنجا به قطف بازگشت و پس از چندي به بحرين رفت و پس از استيلاى افغانه به ايران آمد و مدتى در كرمان ماند و بعد به شيراز رفت و مدتى در آنجا به تدريس و اقامة جمعه و جماعت پرداخت و مدتى در فسا و اصطهبانات ماند و پس از آن به كربلا رفت و در آنجا تا آخر عمر اقامت نمود و به تأليف و تدريس پرداخت و كتابهاى فراوانى نوشت از جمله «الحدائق الناضرة» و «لؤلؤة البحرين» و جز اينها كه بيشترشان چاپ شده‌اند و در ربيع الاول ١١٨٦ در آنجا چشم از جهان فرو بست و در رواق مشهور به خاك سپرده شد: لؤلؤة البحرين، ص ٤٤٢ - ٤٥١؛ منتهى المقال، ٧٤/٧ - ٧٩؛ روضات الجنات، ٢٠٣/٨ - ٢٠٨؛ هدية العارفين، ٥٦٩/٢؛ المستدرک، ٣٩٥/٣، ٦٥/٢، ٧٤، ١٠٤، ١٠٧، ١١١، ١٢٢، ١٢٤)؛ ريحانة الادب، ٣٦٠/٣ - ٣٦١؛ هدية الاحباب، ص ١٧٢؛ مصفى المقال، ص ٥٠٥؛ تنقيح المقال، ٣٣٤/٣ - ٣٣٥؛ الاعلام زرکلى، ٢٨٦/٩؛ معجم المطبوعات العربية و المعربة، ٥٣٢/١؛ ايضاح المكنون، ١٠٣/١؛ فوائد الرضوية، ص ٧١٣ - ٧١٦؛ بروكلمان، ذيل ٥٠٤/٢، ٧٩٥؛ مجلة المورد، مجلد ٣ عدد ١ - ٢٧٠/١ - ٢٧١؛ معجم المؤلفين، ١٤١/٤؛ شهداء الفضيلة، ص ٣١٦؛ معجم رجال الحديث، ١٦٣/٢٠؛ انوار البدرين، ص ١٩٣ - ٢٠٢؛ الذريعة، ٢٦٥/١ و موارد متعدد ديگر (نك: فهرس اعلام الذريعة، ٢٦٨٠/٣ - ٢٦٨١)؛ مؤلفين كتب چاپى فارسى و عربى، ٨٧٦/٦ - ٨٧٩؛ مقدمه الحدائق الناضرة؛ تاريخ مرقد الحسين و العباس عليهما السلام، ص ٢٢١؛ رياض الجنة زنوزى، روضه چهارم، ٥/ شماره ٩٢٠؛ تراث كربلاء، ص ١٤٤، ٢١٩، ٢٥٨ - ٢٦٩؛ ميراث كربلاء، ص ١٤٠؛ تاريخ الحركة العلمية فى كربلاء، ص ١٢٥ - ١٢٧؛ موسوعة شعراء البحرين، ٤٣١/٤ - ٤٣٢.

۲۲. و منهم: المیرزا محمد حسین^۱ بن المیرزا مهدی الشهرستانی المعروف وقبره فی الرّواق مشهور.

۲۳. و منهم: میرزا محمد مهدی شهرستانی موسوی.^۲ یکی از مهدی اربعة تلامیذ

۱. میرزا محمد حسین بن میرزا مهدی یا میرزا محمد مهدی بن ابی القاسم موسوی شهرستانی حائری معروف به «آغا بزرگ» (متوفی ۱۲۴۷ ق / ۱۸۳۱ یا ۱۸۳۲ م) عالم فاضل جلیل القدر.

تاریخ تولد وی دانسته نیست و از زندگانی وی نیز، اطلاعات زیادی در دست نیست و فقط نوشته‌اند که او داماد آقا محمدعلی کرمانشاهی فرزند وحید بهبهانی بوده است، چنانکه فرزند وی سید جعفر شهرستانی در رساله «انساب وحید بهبهانی» ذکر نموده است. او از علما و مراجع تقلید بزرگ روزگار خویش بوده که به ارشاد و تبلیغ دین در کربلا اشتغال داشته است و چند بار به هند، حجاز و ایران سفر کرده و در سال ۱۲۰۰ قمری با دختر آقا محمدعلی کرمانشاهی ازدواج نموده و ذیل قباله و سند ازدواج وی را کسانی چون: وحید بهبهانی، آقا محمدعلی فرزندش و پدر همسر میرزا محمد حسین و سید محمد مهدی بحر العلوم و میرزا مهدی شهرستانی پدر میرزا محمد حسین شهرستانی امضا کرده‌اند و این سند ابتدا در کتابخانه شهرستانی در کربلا بوده و بعدها در کتابخانه یکی از احفاد وی به نام سید صالح شهرستانی در تهران بوده است. میرزا محمد حسین شهرستانی از خطاطان به نام نیز بوده و چند نسخه از قرآن مجید را نوشته و وقف مؤسسات خیریه کربلا نموده است و یکی از آن نسخه‌ها در کتابخانه سید کاظم رشتی وجود داشته و همچنین دعای: «اللهم ان هذا مشهد لا یرجو من فاته فی رحمتک ان ینالها فی غیره ... الخ» به خط نسخ نیکوی وی بر لوحه‌ای بزرگ به عرض یک متر و طول یک متر و نیم در حرم مطهر امام حسین علیه السلام در بالای سر مبارک روبه روی کسانی که رو به قبله می‌ایستند، نصب شده بود و در حین تعمیرات و تزیینات دیوارهای حرم مطهر برداشته شد و در اختیار حفید وی سید ابراهیم بن سید میر صالح بن سید محمد حسین شهرستانی قرار گرفت و تاریخ کتابت آن ۱۲۲۵ قمری بوده است. او در ۱۲۴۷ قمری در کربلا دیده از جهان فرو بست و در مقبره خانوادگی در کنار پدرش سید مهدی در رواق جنوب شرقی در جوار قبور شهدا به خاک سپرده شد: اعیان الشیعه، ۱۰/۱۶۵؛ طبقات اعلام الشیعه (قرن الثالث عشر)، ص ۴۳۲؛ مرآت الاحوال جهان‌نما، ۱/۲۶، ۲۹، ۳۵، ۱۵۰، ۱۵۷، ۲۲۶، ۳۹۱، ۴۴۱، ۴۷۲، ۴۹۷، ۵۱۷، ۵۰۴؛ نجوم السماء، ص ۳۴۴ ذیل شرح حال پدرش؛ تذکره القبور، ص ۵۰۹.

۲. میرزا مهدی یا محمد مهدی بن ابوالقاسم موسوی شهرستانی حائری (حدود ۱۱۳۰ - ۱۲۱۶ ق / ۱۷۱۸ - ۱۸۰۱ م) عالم فاضل و فقیه جلیل القدر که در شهرستان از نواحی اصفهان دیده به جهان گشوده و پرورش یافته و در ۱۱۸۸ قمری، پس از استیلای افغانه بر اصفهان و انقراض سلسله صفویه، با خانواده خود و در صغر سن به کربلا مهاجرت و در آن شهر سکونت نمود و منشأ تشکیل سلسله شهرستانی در عراق گردید و در آنجا نزد آقا محمد باقر بهبهانی (وحید بهبهانی) دانش آموخت و از کسانی دیگر مانند شیخ یوسف بحرانی صاحب حدائق، شیخ محمد مهدی فتونی، ملا ابوالحسن شریف عاملی، آقا میر عبدالباقی امام جمعه نیز، دانش آموخت و اجازه گرفت و افرادی چون: میر عبداللطیف خان شوشتری، شیخ اسدالله کاظمینی، میرزا محمد اخباری، سید دلدار علی هندی، سید جعفر ثانی خوانساری، آقا احمد بهبهانی، شیخ احمد احسانی، سید عبدالله شبر، ملا احمد نراقی، و گروهی دیگر از او دانش آموخته و اجازه گرفته‌اند. او در اواسط سال ۱۲۱۶ و به قولی ۱۲۱۵ قمری، در کربلا دیده از جهان فرو بست و در جایگاهی که خود برای خویش در رواق جنوب شرقی و در جوار قبور شهدا در حرم مطهر آماده کرده بود به خاک سپرده شد که بعداً مقبره خانوادگی شهرستانیها شد: تحفة العالم، ص ۱۸۶ - ۱۸۷؛ مرآت الاحوال جهان‌نما، ۱/۱۸، ۳۶، ۱۱۶، ۱۵۰، ۱۵۷، ۱۶۰، ۲۰۷، ۲۱۴، ۳۹۱، ۳۹۹، ۵۰۳، ۵۰۴، ۶۳۱، ۶۳۳ و ۶۵۱/۲؛ مکارم الآثار، ۲/۶۱۱ - ۶۱۴؛ روضات الجنات، ۱/۹۱ و ۱۰۶/۲ و ۲۶۲/۴ و ۱۳۸/۷ و ۲۰۲ و ۲۰۷/۸؛ فوائد الرضویة، ص ۶۷۰ - ۶۷۱؛ ریحانة الادب، ۳/۲۷۴ - ۲۷۵؛ مستدرک الوسائل، ۳/۳۹۶ (۲/۱۰۹، ۱۲۱)؛ قصص العلماء، ص ۱۵۹؛ اعیان الشیعه، ۱۰/۱۶۳ - ۱۶۶؛ تذکره القبور، ص ۵۰۹؛ نجوم السماء، ص ۳۴۴؛ الذریعة، ۱/۲۵۲، ۲۵۳، ۲۷/۱۱ و ۱/۲۱؛ کشف الحجب والاسرار، ص ۱۰، ۵۲۳؛ تاریخ مرقد الحسین والعباس علیهم السلام، ص ۲۲۲؛ کربلاء فی التاریخ، ۳/۷۲؛ تاریخ الحركة العلمیة فی کربلاء، ص ۵۱، ۱۳۷ - ۱۳۹، ۲۲۳ - ۲۲۵، ۳۰۳؛ میراث کربلاء، ص ۱۰۹ - ۱۱۰، ۱۴۲، ۱۴۴؛ تراث کربلاء، ص ۱۴۲ - ۱۴۳، ۲۱۹، ۲۶۲ - ۲۶۴، ۳۱۹؛ البیوتات الادبیة فی کربلاء، ص ۳۴۴؛ مجالی اللطف بارض الطف، ص ۷۲.

۲۴. و منهم: صاحب الضوابط^۱ و قبره بجنب قبر الدربندی فی الصحن الصغير.

۱. سید ابراهیم بن سید محمد باقر بن سید عبدالکریم موسوی قزوینی حائری معروف به «صاحب ضوابط» (متوفی ۱۲۶۲ یا ۱۲۶۳ یا ۱۲۶۴ ق/ ۱۸۴۷ یا ۱۸۴۸ یا ۱۸۴۹ م) عالم فاضل و فقیه اصولی جلیل القدر و عظیم الشان و یکی از علمای بزرگ و از مراجع و مجتهدان عالیقدر تشیع.

او در ذی حجة ۱۲۱۴ قمری تولد یافته و در کربلا پرورش یافته و دانش آموخته و روزگار صاحب ریاض رانیز، درک نموده است. وی اصول رانزد شریف‌الدین محمد بن حسن علی آملی حائری معروف به «شریف العلماء» و فقه را از شیخ موسی کاشف الغطاء و علی بن جعفر کاشف الغطاء و سید محمد مجاهد و پدرش صاحب ریاض آموخته است و کسانی مانند: سید حسین کوه‌کمری، شیخ زین‌العابدین مازندرانی، حاج سید اسدالله حجة الاسلام اصفهانی، شیخ عبدالحسین تهرانی مشهور به «شیخ العراقین»، مولا علی کنی، محمد کریم لاهیجی، محسن اردبیلی، صاحب قصص العلماء و گروه بسیاری دیگر، از او دانش آموخته و اجازه گرفته‌اند. نوشته‌اند که حوزه درس وی مجمع اکابر و مرجع استفاده افاضل و علما بود و بیشتر از هفتصد و بلکه تا حدود هزار تن از طلاب و فحول علما در جلسات درس او حاضر می‌شدند.

صاحب «روضات الجنات» نوشته است که: در سال ۱۲۵۳ قمری در کربلا به خدمت وی رسیدم و کتاب «ضوابط» او را که تألیف کرده بود نزد وی دیدم و از روی همان نسخه اصل، نسخه‌ای به خط خود استنساخ کردم و از او اجازه‌ای هم دریافت کردم. سپس دو نامه را که صاحب ضوابط، برایش نوشته است را در «روضات» ذیل ترجمه‌اش آورده است.

او در اثر ابتلا به وبا در کربلا و در ۱۲۶۲ یا ۱۲۶۳ یا به قولی ۱۲۶۴ قمری درگذشت و در صحن کوچک کنار قبر دربندی، به خاک سپرده شد. صاحب ضوابط دارای آثار و تألیفاتی به این شرح است: «حجیة المظنة فی الجملة الی المنطبقة علی القول بحجیة مطلق الظنون او حجیة ظن خاص» که آقا بزرگ گوید: آن رانزد بعضی از احفادش دیده‌ام؛ «دلایل الاحکام فی شرح شرایع الاسلام» که آقا بزرگ بسیاری از مجلدات آن را در کتابخانه‌های احفاد وی در کربلا دیده است و جلد اول آن در کتابخانه سید محمد باقر حجت بوده و مجلد زکات و طلاق و متعه تا آخر نفقات و چهار جلد آن رانیز، نزد سید محمد بن ابراهیم لواسانی دیده است؛ «صلوة الجمعة»؛ «ضوابط الاصول» که بیشتر آن تقریرات استادش شریف العلماء بوده و در تهران، در ۱۲۵۸ و سپس ۱۲۷۱ و ۱۲۷۵ قمری چاپ شده است و تنکابنی صاحب قصص العلماء بر آن تعلیقاتی دارد؛ «القواعد الفقهیة» که مشتمل بر پانصد قاعدة فقهی است؛ «نتایج الافکار» که در ایران و در ۱۲۷۱ قمری در هامش «ضوابط الاصول» چاپ شده است: قصص العلماء، ص ۳ به بعد؛ روضات الجنات، ۳۸/۱ - ۴۲؛ احسن الودیعة، ۵۲/۱؛ نجوم السماء، ص ۴۱؛ معجم المصنفین تونکی، ۴۲۱/۴ - ۴۲۲؛ اعیان الشیعة، ۲۰۴/۲؛ الکشاف طلس، ص ۱۰۶؛ بروکلیمان ذیل ۸۲۹/۲؛ هدیة الاحباب، ص ۱۷۶؛ فوائد الرضویة، ص ۹ - ۱۰؛ طبقات اعلام الشیعة (قرن الثالث عشر)، ص ۱۰ - ۱۱؛ الذریعة، ۸۵/۶، ۱۴۶، ۲۲۷، ۲۷۶، ۲۷۷ و ۹۴/۱۲ و ۹۸/۱۴ و ۵۳/۱۵، ۱۱۹، ۱۸۳، ۱۸۹؛ ریحانة الادب، ۳۷۶/۳ - ۳۷۷؛ الاعلام زرکلی، ۷۰/۱؛ ایضاح المکنون، ۴۷۶/۱؛ معجم المطبوعات العربیة و المعرّبة، ۱۸۱۵/۲؛ تاریخ مرقد الحسین و العباس علیهم السلام، ص ۲۲۲؛ مؤلفین کتب چاپی فارسی و عربی، ۱ - ۷۶؛ فهرست کتابهای چاپی عربی، مشار، ص ۵۹۹ - ۶۰۰، ۹۴۴؛ معجم المؤلفین، ۱۰۴/۱ (۵۹/۱، ۶۸)؛ هدیة العارفین ۴/۱؛ معجم المؤلفین العراقیین، ۵۰۵/۳؛ مخطوطات کربلا، ۱۰۲/۱ - ۱۰۵؛ مینو دریا باب الجنة قزوین، ص ۲۹۹، ۳۵۱، ۶۶۵، ۸۲۴؛ نامه دانشوران، ۲۲۹/۱؛ فهرست کتابخانه مدرسه عالی سپهسالار تهران، ص ۵۹۱ - ۵۹۲؛ کشف الحجب و الاستار، ص ۵۷۶؛ تراث کربلا، ص ۱۴۹، ۳۲۴ - ۳۲۵؛ تاریخ الحركة العلمیة فی کربلا، ص ۵۳، ۵۳، ۱۴۲، ۲۲۸، ۳۰۷؛ میراث کربلا، ص ۱۴۵.

۲۵. و منهم: شریف العلماء المازندرانی^۱ و قبره فی خارج الصحن الحسيني في سرداب مع صاحب الفصول، قریب قبر الفضولی الشاعر و قبر دده.
۲۶. و منهم: صاحب الفصول الشيخ محمد حسين^۲ و قبره مشهور.

۱. ملا محمد شریف بن ملا حسنعلی آملی مازندرانی حائری مشهور به «شریف العلماء» و ملقب به «شرف‌الدین» (متوفی ۱۲۴۵ ق / ۱۸۲۹ یا ۱۸۳۰ م) عالم فاضل، فقیه اصولی امامی.

در کربلا دیده به جهان گشوده، ولی تاریخ تولد وی دانسته نیست. وی در همانجا پرورش یافت و در حوزه درس سید علی صاحب ریاض و سید محمد مجاهد طباطبایی فرزندش، دانش آموخت و پس از مدتی به ایران آمد و در قم، یک سالی در درس میرزای قمی شرکت نمود و بار دیگر به کربلا بازگشت و در مدرسه حسنخان جلسه درسی تشکیل داد و بیش از هزار نفر در درس وی حاضر می‌شدند که از جمله می‌توان به: سعید العلماء بارفروش، شیخ مرتضی انصاری، ملا آقا دربندی، سید ابراهیم قزوینی حایری صاحب «ضوابط»، سید محمد شفیع جابلقی، شیخ محمد آل یاسین، اشاره کرد. وی آثاری نیز تألیف کرده که برخی از آنها عبارتند از: رساله «جواز امر الأمر مع العلم بانتفاء الشرط»؛ «النسخ»؛ «بیع المعاطات و الصرف و الخیارات». وی در کربلا به بیماری طاعون درگذشت و در نزدیکی صحن مطهر حسینی به خاک سپرده شد: روضات الجنات، ۴۷/۱ - ۴۸؛ مکارم الآثار، ۱۲۶۹/۴ - ۱۲۷۲؛ هدیه الاحباب، ص ۱۶۲؛ احسن الودیعة، ۴۲/۱؛ ریحانة الادب، ۲۱۹/۳ - ۲۲۰؛ الکنی و الالقاب، ۳۶۱/۲؛ طبقات اعلام الشیعة (قرن الثالث عشر)، ص ۶۱۹ - ۶۲۰؛ چهل سال تاریخ ایران (المآثر و الآثار)، ۲۰/۱، ۲۰/۴، ۲۳/۱، ۲۴۰، ۳۱۵؛ الذریعة، ۱۹۴/۳ و ۲۴۲/۴ و ۲۵۵/۱۰ و ۱۰۶/۲۲ و ۱۴۶/۲۴؛ اثر آفرینان، ۳۴۱/۳؛ لباب الالقاب، ص ۱۳؛ قصص العلماء، ص ۹۲؛ تنقیح المقال، ۲۱۱/۲؛ میراث کربلاء، ص ۱۲۲، ۱۴۳ - ۱۴۴؛ تاریخ الحركة العلمیة فی کربلاء، ص ۱۱۳، ۱۵۸ - ۱۶۲؛ تراث کربلاء، ص ۲۶۷ - ۲۶۸؛ معارف الرجال، ۲۹۸/۲؛ الکنی و الالقاب، ۳۳۱/۲ - ۳۳۲.

۲. محمد حسین بن عبدالرحیم (یا محمد رحیم) رازی تهرانی الاصل اصفهانی (متوفی ۱۲۶۱ ق / ۱۸۴۵ م) فقیه اصولی و عالم فاضل که در اصل تهرانی و اهل ری بود و در «ایوان کیف» دیده به جهان گشوده و پرورش یافت و پس از نوشتن کتاب «الفصول فی الاصول» به «صاحب فصول» شهرت یافت.

او نزد برادرش شیخ محمد تقی رازی اصفهانی صاحب «هدایة المسترشدين» و شیخ علی بن جعفر دانش آموخت سپس در کربلا سکونت نمود و به «حائری» نیز، شهرت پیدا کرد و در آنجا مشغول تدریس شد و کسانی چون: حاج میرزا علینقی و میرزا زین‌العابدین طباطبایی از او دانش آموختند. از خصوصیات او این بود که آشکارا از عقاید شیخیه تبری می‌جست. چندین اثر و تألیف دارد که معروف‌ترین آنها کتاب «الفصول الغرویة فی الاصول الفقهیة» است. این کتاب در تهران و در ۱۲۶۱ قمری چاپ شده و پس از آن بارها تجدید چاپ گردیده است. رساله‌ای در طهارت و نماز و روزه‌داری و رساله عملیه‌ای هم به فارسی داشته است.

وی در کربلا دیده از جهان فرو بست و در صحن صغیر در بقعه سید مهدی طباطبایی به خاک سپرده شد. بعضی وفات وی را در ۱۲۵۴ قمری نوشته‌اند: هدیه العارفین، ۳۷۱/۲؛ ایضاح المکنون، ۳۱۹/۲؛ فوائد الرضویة، ص ۵۰۱؛ هدیه الاحباب، ص ۱۷۷؛ تذکرة القبور، ص ۲۱۴؛ مکارم الآثار، ۱۴۸۴/۵ - ۱۴۸۵؛ روضات الجنات، ۱۲۶/۲ - ۱۲۷؛ الاعلام زرکلی، ۳۳۷/۶؛ ریحانة الادب، ۳۸۰/۳؛ طبقات اعلام الشیعة (قرن الثالث عشر)، ص ۳۹۰ - ۳۹۱؛ الذریعة، ۱۶۴/۶ و ۲۰۵/۱۱ و ۱۹۰/۱۵ و ۲۴۱/۱۶ و ۲۸۶؛ اثر آفرینان، ۸۳/۳ - ۸۴؛ معجم المؤلفین، ۲۴۲/۹ (۲۵۱/۳)، اعیان الشیعة، ۲۳۳/۹؛ مؤلفین کتب چاپی فارسی و عربی، مشار، ۷۷۴/۲ - ۷۷۶؛ تنمة المنتهی، ص ۶۰۴؛ روح و ریحان، ص ۵۲۶؛ فهرست آستان قدس رضوی، ۲۱۹/۲؛ فهرست مدرسه سپهسالار، ص ۵۹۷؛ نجوم السماء، ص ۴۰۶ (محمد حسین بن محمد رحیم کربلانی)؛ تاریخ مرقد الحسین و العباس علیهما السلام، ص ۲۲۲؛ تراث کربلاء، ص ۲۷۲ - ۲۷۳؛ تاریخ الحركة العلمیة فی کربلاء، ص ۵۲، ۱۴۲.

۲۷. و منهم: الفضولی البغدادی^۱ الشاعر التركي، صاحب الذیوان المشهور وقبره في خارج باب القبلة.

۲۸. و منهم: دده العارف الشهير وعقبه آل دده،^۲ لهم خدمة اضاءة الضريح الشريف.

۱. محمد بن سليمان بغدادی متخلص به «فضولی» (۹۱۰ - ۹۶۳ یا ۹۷۵ ق / ۱۵۰۴ - ۱۵۵۶ یا ۱۵۶۷ م) عالم، ادیب، کاتب، شاعر، صوفی، متکلم و آشنا به زبان های فارسی، ترکی و عربی.

وی در حله دیده به جهان گشوده و در همانجا پرورش یافت، سپس به بغداد مهاجرت کرد و در آنجا سکونت نمود و پس از چندی به کربلا رفت و در آنجا معتکف گردید و در همانجا بر اثر بیماری طاعون در ۹۶۳ و به قولی در ۹۷۵ قمری، دیده از جهان فرو بست و در مقبره «دده عارف» نزد تکیه بکتاشیه، به خاک سپرده شد. او به غیر از «دیوان» های سه گانه اش به فارسی، ترکی و عربی، چند اثر دیگر به زبان فارسی مانند: «رند و زاهد» تهران ۱۲۷۰ قمری؛ «عشق و روح» ۱۳۰۳ قمری و «روح و بدن» و ترکی مانند: «بنگ و باده»؛ «ترجمه چهل حدیث جامی»؛ «حدیقة السعداء»؛ «لیلی و مجنون» و «شاه و گدا» و به زبان عربی مانند: «مطلع الاعتقاد» در علم کلام چاپ باکو ۱۹۵۸ م، نیز داشته است: کشف الظنون، ۱۷۱۹/۲؛ هدیه العارفين، ۲۵۰/۲؛ مجمع الخواص، ص ۱۰۳؛ دانشمندان آذربایجان، ص ۲۹۹؛ ملحق اعیان الشیعة، ۴۱۳/۸؛ طبقات اعلام الشیعة (قرن الثالث عشر)، ص ۲۳۰ - ۲۳۱؛ الذریعة، ۴۶۴/۲ و ۳۸۴/۶ و ۸۳۸/۹ و ۲۵۴/۱۱ و ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۹۴ و ۱۱۲/۱۲، ۱۱۳ و موارد دیگر: معجم المؤلفین، ۴۸/۱۰؛ تذکره روز روشن، ص ۶۳۳ - ۶۳۴؛ تاریخ مرقد الحسین و العباس (ع)، ص ۲۲۱؛ تاریخ مساجد بغداد و علماؤها، محمود شکری آلوسی، ص ۶۳ - ۶۴؛ تراث کربلا، ص ۲۴۷ - ۲۴۸؛ تاریخ العراق بین احتلالین، ۳۷۰/۳ و ۹۸/۴ - ۱۰۲؛ مطلع الاعتقاد (دیوان فضولی) چاپ باکو، ۱۹۵۸ م؛ معارف الرجال، ۲۱۲/۲.

۲. سید محمد کلامی رضوی مشهور به «دده» یا «جهان دده» (زنده ۹۷۰ ق / ۱۵۶۲ یا ۱۵۶۳ م) ادیب، شاعر و عارف نامور سده دهم هجری.

تاریخ تولد و وفات وی دانسته نیست و از زندگانی وی نیز، اطلاعات اندکی در اختیار داریم. نوشته اند که او به فصاحت زبان و بلاغت در سخن معروف بوده و از خراسان به کربلا مهاجرت کرده و خانقاهی در ضلع جنوب شرقی صحن مطهر سیدالشهداء (ع) تأسیس کرده که هم اکنون نیز، باقی است و امروزه به «تکیه آل دده» و یا «تکیه بکتاشیه» معروف است. فرزندان و نوادگان او به «بکتاشیه» و «آل دده» شهرت یافته اند و از نیمه دوم سده چهاردهم قمری، دیگر گرایش صوفیانه ندارند و خود را از اصولیان می خوانند.

او در کربلا دیده از جهان فرو بست و در مقبره «دده» روبه روی باب القبلة، به خاک سپرده شد. بعضی از مشاهیر دودمان وی عبارتند از: سید احمد بن سید موسی بن سید صادق بن سید جعفر رضوی آل دده از رهبران بکتاشیه در کربلا و متولی تکیه بکتاشیه در آستانه حسینی؛ دیگری سید محمدتقی معروف به «درویش» (متوفی ۱۳۱۴ ق) فرزند سید احمد که او نیز از رهبران بکتاشیه و در سلک خدمه آستانه سیدالشهداء (ع) و متولی تکیه بکتاشیه؛ دیگری سید عباس (متوفی ۱۳۱۶ ق) فرزند سید محمدتقی که پس از فوت پدر خویش رهبری بکتاشیه با او بود. اعقاب وی، سید عبدالحسین، سید جعفر و سید محمد آل دده هستند: تاریخ العراق بین احتلالین، ۱۳۷/۴؛ سفرنامه ناصرالدین شاه به کربلا و نجف، ص ۱۳۸ - ۱۳۹؛ عشائر کربلا و اسرها، ۱۰۲/۱ - ۱۰۳؛ مدینه الحسین، محمدحسن کلیددار آل طعمه، ۷۳/۱؛ الحقائق الناصعه فریق مزهر فرعون، ص ۴۲۵؛ کربلا فی التاريخ، سید عبدالرزاق الوهاب آل طعمه، ۴۲/۳؛ الثورة العراقية الکبری، سید عبدالرزاق حسینی، ص ۲۶؛ تاریخ مرقد الحسین و العباس (ع)، سلمان هادی آل طعمه، ص ۲۲۱؛ اعیان الشیعة، ۷۱/۵۲ چاپ قدیم؛ دائرة المعارف تشیع، ۱۷۰/۱؛ کربلا فی التاريخ، ۷۳ - ۷۲/۳؛ تراث کربلا، ص ۲۴۹.

۲۹. و منهم: الحاج الشيخ زين العابدين المازندراني البارفروشي^۱ المشهور، صاحب ذخيرة المعاد.

۳۰. [و منهم]: الشيخ عبدالحسين الطهراني^۲ صاحب المدرسة والمسجد

۱. زين العابدين بن مسلم بارفروشي مازندرانی حائری (۱۲۲۷ - ۱۳۰۹ ق / ۱۸۱۲ - ۱۸۹۲ م) فقیه، مجتهد و از بزرگان علما و فقها در کربلا.

وی در بارفروش (بابل) مازندران دیده به جهان گشود و در همانجا پرورش یافت، سپس راهی عتبات عالیات گردید و در آنجا به تحصیل پرداخت و نزد مولا محمد سعید مازندرانی مشهور به «سعید العلماء» و سید ابراهیم قزوینی صاحب ضوابط دانش آموخت و پس از آن به نجف اشرف رفت و در حوزه درس شیخ مرتضی انصاری شرکت کرد و به مدارج بالای علمی رسید و در فقه و اصول مهارت یافت، سپس در کربلا شروع به تدریس کرد و جمع زیادی در حوزه درس او شرکت کرده و دانش آموختند و صیت شهرت و مرجعیت وی به تمامی بلاد رسید و گروه بسیاری از شیعیان بویژه در هندوستان از او تقلید کردند و «رسالة عملیة» وی مکرر به چاپ رسید و بالاخره در ۱۶ ذی قعدة ۱۳۰۹، در کربلا دیده از جهان فرو بست و در مقبره معروف خود در صحن امام حسین علیه السلام نزدیک «باب قاضی الحاجات» به خاک سپرده شد: طبقات اعلام الشيعة (قرن الرابع عشر)، ص ۸۰۵ - ۸۰۶؛ الذريعة، ۱/ ۱۹۵ و ۲۰/ ۱۰ و ۲۱۵/ ۱۱ و ۵/ ۱۲ و ۹۳ و ۵۶/ ۱۵ و ۲۹۱/ ۱۶ و ۳۰۲/ ۲۱ و ۲۶۳/ ۲۲؛ بروکلمان، ذیل ۸۳۶/ ۲؛ معجم المؤلفین، ۱/ ۷۴۴؛ تراث کربلا، ص ۲۸۶؛ تاریخ مرقد الحسين والعباس ۸، ص ۲۲۳؛ اعیان الشيعة، ۷/ ۱۶۷؛ فوائد الرضویة، ص ۱۹۶؛ مؤلفین کتب چاپی فارسی و عربی، مشار، ۳/ ۲۷۶ - ۲۷۸؛ احسن الودیعة، ۱/ ۱۱۷؛ المآثر والآثار، ۱/ ۲۰۳، ۲۲۴ و ۷۵۷/ ۲؛ الاجازة الکبيرة للسید المرعشی، ص ۴۱۳؛ تراث کربلا، ص ۲۸۵ - ۲۸۶، ۳۲۳؛ میراث کربلا، ص ۱۱۳، ۱۴۸، ۱۵۷؛ معارف الرجال، ۱/ ۳۲۱ - ۳۳۳؛ قاموس الاسلامی احمد عطیة، ۲/ ۲۴؛ تاریخ الحركة العلمیة فی کربلا، ص ۶۰، ۱۴۲ - ۱۴۳، ۲۴۱ - ۲۴۲، ۲۴۵، ۳۰۶.

۲. عبدالحسين بن علی تهرانی مشهور به «شیخ العراقین» (۱۲۲۲ - ۱۲۸۶ ق / ۱۸۱۷ - ۱۸۶۹ م) عالم فاضل، فقیه مجتهد و از بزرگان علمای روزگار خویش.

وی در تهران دیده به جهان گشود و در همانجا پرورش یافت و مقدمات علوم را فراگرفت، سپس به نجف اشرف رفت و در آنجا نزد شیخ محمد حسن صاحب جواهر دانش آموخت و اجازه گرفت، سپس به تهران برگشت و مشغول به تدریس و تألیف شد و جزو رهبران بزرگ دینی در تهران درآمد و مرجعیت عامه یافت و بیشتر اوقات در مقابل ناصرالدین شاه قاجاری می ایستاد، چنانکه عرصه بر ناصرالدین شاه تنگ کرده بود، ناصرالدین شاه در پی بهانه بود تا او را تبعید کند ولی به دلیل نفوذ وی میان مردم نمی توانست و چون امیر کبیر راکشتند و شیخ العراقین وصی او بود و از ارثیه او مسجد و مدرسه ای در تهران بنا کرد که به نام «مسجد و مدرسه شیخ عبدالحسین» شهرت یافت.

ناصرالدین شاه فرصتی به دست آورد و او را برای تعمیر و تذهیب قبه حسینی و عسکرین به عراق فرستاد و او به نحو احسن این کار را به انجام رساند و عاقبت در کاظمین بیمار شد و در ۲۲ رمضان ۱۲۸۶، دیده از جهان فرو بست و بدنش به کربلا منتقل و در حجره متصل به «باب سلطانی» صحن مقدس حسینی به خاک سپرده شد. او دارای کتابخانه ای عظیم و نفیس در کربلا بود که پس از مرگش پراکنده شد.

دو اثر از آثار او به نامهای «مصباح النجاح فی اسرار الصلوة» در تهران و در ۱۳۷۸ قمری و «ترجمة نجات العباد» در تهران، ۱۳۲۲ قمری، چاپ و منتشر شده است. کتاب دیگر او به نام «طبقات الزوارة» که ناتمام مانده از کتابهای مهم

بطهران وكان علامة، محدثاً، فقيهاً، مؤرخاً، رجالياً، تلمذ لدى صاحب الجواهر وعنه يروي وتلمذ شيخ مشايخنا الحاج ميرزا حسين النوري عند الشيخ عبدالحسين هذا وهو كان المباشر لتذهيب قبة الامامين العسكريين في سامرا من طرف السلطان ناصرالدين شاه وهو مشهور بـ«شيخ العراقيين». شيخ و استاذ مرحوم ثقة الاسلام نوري.

٣١. و منهم: الآخوند ملا محمد حسين الفاضل الاردكاني^١ المشهور المعروف، استاذ العلامة الحاج ميرزا محمد حسين الشهرستاني و معاصر الشيخ الانصاري.

→ و ارزشمند بوده است: خاتمة المستدرک، ١١٤/٢ - ١٢٦ (٣٩٧/٣)؛ مكارم الآثار، ٢٧٧٣/٨ - ٢٧٧٥؛ حديقة الشعراء، ١٥٦٠/٣؛ المآثر والآثار (جهل سال تاريخ ايران)، ٨٣/١، ٩٧، ٩٩، ١٠٧، ١١٧، ١٨٨، ١٨٩، ٢٤٤ و ٦٦٢/٢؛ تکملة امل الآمل، ص ٢٧١؛ فوائد الرضوية، ص ٢٢٤؛ مآثر الكبراء في تاريخ سامراء، ١٦/٢ - ١٧؛ شائح السراء في شأن سامراء، چاپ ١٣٦٠، ص ٣٤؛ جنة النعيم، ص ٥٢٨؛ كفاية الموحدين، ٦٢٩/٢؛ تاريخ آداب اللغة، ١٤١/٤؛ خزائن الكتب العربية في الخافقين، ٣١٠/١؛ ريحانة الادب، ٣٢٩/٣؛ احسن الودیعة، ٧٥/١؛ اعيان الشيعة، ٤٣٨/٧؛ طبقات اعلام الشيعة (قرن الثالث عشر)، ص ٧١٣ - ٧١٥؛ مجله مسجد، شماره ٦٦/٢٥ - ٧٥ (فروردين و اردیبهشت ١٣٧٥ ش) تهران؛ خاطرات اعتماد السلطنة، ص ١٣٤؛ تاريخ منتظم ناصري، ٢٦٠/٣، ٣٠٠، ٣٠٥؛ شرح حال رجال ايران، ٢٤٣/٢ - ٢٤٤؛ مصفى المقال، ص ١٩٦، ٢٢٢، ٢٥٢، ٣١٨، ٤٥٥؛ الذريعة، ١٢٦/١ و ١٤٢/٤ و ٢١٦/١١ و ٦٠/٢٠ و ١٢٢/٢١ (ونک: فهرس اعلام الذريعة، ١٣٠١/٢ - ١٣٠٢)؛ مؤلفين كتب چاهى فارسى و عربى، مشار، ٧٣٩/٣؛ روح و ريحان، ص ٥٣٠؛ تاريخ مرقد الحسين و العباس عليهما السلام، ص ٢٢٢ - ٢٢٣؛ تراث كربلاء، ص ٢٧٦ - ٢٧٨، ٣٢٢ - ٣٢٣؛ ميراث كربلاء، ص ١٤٦، ١٥٧؛ تاريخ الحركة العلمية في كربلاء، ص ٥٥ - ٥٦، ٣٠٥.

١. ملا محمد حسين بن محمد اسماعيل بن ابى طالب مشهور به «فاضل اردكاني» و «اردكاني حائري» (متوفى ١٣٠٢ ق / ١٨٨٥ م) عالم فاضل و مجتهد محقق شيعى.

تاريخ تولد وى دانسته نيست، اما در اردكان ديده به جهان گشوده و در همانجا پرورش يافته و مقدمات را فراگرفته، سپس به يزد رفت و عمويش ملا محمد تقى اردكاني، تربيت وى را به عهده گرفت و مقدمات را تا سطوح عالى شخصاً به وى آموخت، سپس به قزوین رفت و مدارج عالى اجتهاد را نزد شهيد ثالث ملا محمد صالح برغانى طى کرد و حکمت و فلسفه را از جلسات درس ملا آقا حکمى فراگرفت، پس از آن عازم كربلا شد و به حوزه درس شريف العلما رفت و «تقريرات» درس وى را در مبحث بيع فضولى، نگاهشت، سپس در درس سيد ابراهيم قزوینی شرکت نمود و کسانى مانند: ميرزا محمد تقى شيرازى، سيد محمد اصفهانى، سيد حسن کشميرى، ميرزا مهدى شيرازى و جز اينان از وى دانش آموختند. آثار و تأليفات وى عبارتند از: «تقريرات اصول» درس عموى خود؛ «متاجر»؛ «شرح نتايج الافکار»؛ «تعليقات و حواشى رياض المسالك» و کتاب «الصلاة». او در كربلا ديده از جهان فرو بست و در مقبرة استادش صاحب «ضوابط الاصول» به خاک سپرده شد: المآثر والآثار، ص ١٤٤ - ١٤٥؛ اعيان الشيعة، ١٤٢/٦ - ١٤٣؛ ريحانة الادب، ١٠٥/١؛ الكنى و الالقاب، ٢١/٢ - ٢٢؛ اثر آفرينان، ٢٣٣/١ - ٢٣٤؛ معجم المؤلفين، ٤٦/٤؛ طبقات اعلام الشيعة (قرن الرابع عشر)، ص ٥٣١؛ الذريعة، ١٧٩/١ و ١٨/١١ و ٩٨/١٤ و ٥٦/١٥ و ١٨٥ و ٥٩/١٩؛ گنجینه دانشمندان، ٦٥/٣ - ٦٦؛ تاريخ مرقد الحسين و العباس عليهما السلام، ص ٢٢٣؛ تراث كربلاء، ص ٢٨٢ - ٢٨٣؛ احسن الودیعة، ٨١/١؛ تاريخ الحركة العلمية في كربلاء، ص ٥٨ - ٥٩؛ ميراث كربلاء، ص ١٤٨.

۳۲. و منهم: الشيخ ابوالعباس احمد بن فهد،^۱ صاحب كتاب: عدة الداعي وقبره مشهور. در پشت خیمه گاه مدفون است.

۳۳. و منهم: الحاج ميرزا محمد حسين الحسيني المرعشي الشهرستاني الحائري^۲،

۱. ابوالعباس احمد بن محمد بن فهد اسدی حلّی ملقب به «جمال الدين» و معروف به «ابن فهد» (۷۵۶ یا ۷۵۷ - ۸۴۱ق / ۱۳۵۵ یا ۱۳۵۶ - ۱۴۳۷ یا ۱۴۳۸ م) عالم فاضل، فقیه محقق و مجتهد اصولی. در حلّه دیده به جهان گشود و در همانجا پرورش یافت و از شاگردان شهید اول و فخر المحققین مانند: مقداد سیوری، علی بن خازن حائری، احمد بن عبدالله بن متّوج بحرانی، بهاءالدین ابوالقاسم علی بن عبدالحمید نیلی نقیب و نسابه و جلال الدین عبدالله بن شرفشاه دانش آموخته و روایت کرده و اجازه گرفته است. کسانی مانند: علی بن هلال جزائری، علی بن عبدالعالی کرکی، عزالدین حسن بن علی بن احمد بن یوسف ابن العشرة عاملی، عبدالسمیع بن فیاض اسدی حلّی، سید محمد بن فلاح بن محمد موسوی و گروهی دیگر از او دانش آموخته، حدیث شنیده و روایت کرده‌اند.

وی دارای آثار بسیاری است که برخی از آنها چاپ شده‌اند مانند: «التحصین فی صفات العارفين» تهران ۱۳۱۴ قمری در هاشم «مکارم الاخلاق»؛ «عدة الداعي و نجاح المساعي» تهران ۱۲۷۴ قمری؛ «غایة الایجاز الخائف الاعواز فی فروض الصلوة» تهران ۱۳۰۰ قمری و «الفصول فی دعوات اعقاب الفرائض»، تهران ۱۳۱۴ قمری. وی در سن ۸۵ سالگی در حلّه دیده از جهان فرو بست و بدن شریفش به کربلای معلّی منتقل و در بوستانی نزدیک خیمه گاه به خاک سپرده شد: مجالس المؤمنین، ۵۷۹/۱ - ۵۸۱؛ امل الآمل، ۲۱/۲؛ تعلیقه امل الآمل، ص ۹۴ - ۹۶؛ ریاض العلماء، ۶۴/۱ - ۶۶؛ بحار الانوار، ۷۰/۱۰۸؛ الاجازة الكبيرة، ص ۱۹؛ لؤلؤة البحرين، ص ۱۵۵ - ۱۵۷؛ کشکول بحرانی، ۳۰۴/۱؛ منتهی المقال، ۳۰۳/۱ - ۳۰۴؛ تعلیقه الوحید البهبهانی، ص ۴۷؛ خاتمة المستدرک، ۲۹۲/۲ - ۲۹۴؛ رجال بحر العلوم، ۱۰۷/۲؛ فوائد الرضویة، ص ۳۳ - ۳۵؛ هدیة الاحباب، ص ۸۱؛ تنقیح المقال، ۹۲/۱ - ۹۳؛ روضات الجنات، ۷۱/۱ - ۷۵؛ نامه دانشوران، ۲۲۶/۱؛ تکملة الرجال، ۱۴۴/۱؛ الکنی و اللقب، ۳۶۱/۱؛ اعیان الشیعة، ۱۴۷/۳؛ ریحانة الادب، ۱۴۵/۸ - ۱۴۷؛ تاریخ مرقد الحسین و العباس (علیه السلام)، ص ۲۲۰؛ مدینة الحسین، ۲۶/۳؛ طبقات اعلام الشیعة (قرن التاسع)، ص ۹ - ۱۰؛ الذریعة، ۱۲۲/۱، ۳۹۳، ۵۱۱، ۲۱/۲، ۴۷، ۲۹۰، ۲۹۶، ۱۳۲/۳، ۲۱۴، ۳۷۷، ۳۹۸؛ موارد دیگر (نک: فهرس اعلام الذریعة، ۱۸۰۰/۳)؛ مؤلفین کتب چاپی فارسی و عربی، ۳۳۵/۱ - ۳۳۶؛ معجم المؤلفین، ۴۶/۲ (۱۴۴/۱)؛ معجم رجال الحدیث، ۱۸۹/۲؛ ایضاح المکنون، ۲۳۶/۱ و ۶۰۴، ۹۵/۲؛ بروکلمان، ذیل ۲۱۰/۲؛ میراث کربلاء، ص ۱۲۱ - ۱۲۲، ۱۳۶؛ تاریخ الحركة العلمية فی کربلاء، ص ۱۱۷ - ۱۲۸، ۲۸۵؛ تراث کربلاء، ص ۲۴۱ - ۲۴۲.

۲. سید ضیاءالدین میر محمدحسین بن میر محمدعلی حسینی مرعشی شهرستانی حائری (۱۲۵۸ - ۱۳۱۵ ق / ۱۸۴۲ - ۱۸۹۸ م) فقیه، محدث، اصولی، حکیم، متکلم، ادیب و شاعر امامی.

وی در کرمانشاه دیده به جهان گشود و پرورش یافت و مقدمات را آموخت، سپس برای ادامه تحصیل عازم عتبات عالیات شد و در کربلا سکونت کرد و نزد پدر بزرگوارش و شیخ محمد حسین اردکانی معروف به «فاضل اردکانی» دانش آموخت و از وی اجازه دریافت کرد. او در فقه و اصول به درجه عالی رسید و در ریاضیات، هیئت، نجوم، تاریخ، ادبیات، تفسیر، فلسفه، حدیث، کلام و جز اینها به خبرگی کامل رسید و چیره دست شد و از آن پس به تدریس و تألیف پرداخت و آثار فراوانی تألیف کرد که آقا بزرگ آنها را نام برده و بیش از ده اثر وی از جمله: «الصحیفة الحسینیة» در تهران و در ۱۳۰۶ قمری چاپ شده است. او در شب پنجشنبه سوم شوال ۱۳۱۵، در کربلا دیده از جهان فرو بست و در ایوان رواق قبله پشت پنجره شهدا به خاک سپرده شد: مکارم الآثار، ۱۵۳۵/۵ - ۱۵۳۸؛ هدیة العارفين، ۳۹۶/۲ - ۳۹۷؛ الکنی و اللقب، ۳۷۶/۲؛ اعیان الشیعة، ۲۳۲/۹؛ مستدرکات اعیان الشیعة، ۱۸/۱؛

صاحب كتاب الموائد و غاية المآل و الصحيفة الحسينية و غيرها و كان نظير شيخنا البهائي في جامعته لفنون العلم. تلمذ لدى الفاضل الاردكاني و يروى عنه و عن السيد مهدي القزويني و غيرها.

٣٤. و منهم: الحاج ميرزا علي الشهرستاني^١ ابن الحاج ميرزا محمد حسين المذكور و كان من مشايخي في الرواية و الدراية - رحمه الله - و له تأليف.

٣٥. و منهم: الميرزا محمد علي الحسيني الشهرستاني المرعشي^٢ و والد العلامة الحاج ميرزا محمد حسين المذكور. كان علامة، فقيهاً، اصولياً تلمذ لديه ولده و يروى عنه.

→ علمای معاصرین، ص ۱۰۸ - ۱۱۳؛ فوائد الرضوية، ص ۵۰۰ - ۵۰۱؛ ریحانة الادب، ۲۷۲/۳ - ۲۷۳؛ مجلة المورد، ۷/ عدد ۲۸۳/۱ و ۲۸۳/۴ - ۲۸۵؛ معجم المؤلفین، ۲۵۷/۹ (۲۶۰/۳)؛ مصفى المقال، ص ۱۵۶؛ طبقات اعلام الشيعة (قرن الرابع عشر)، ۶۲۷/۲ - ۶۳۱؛ الذريعة، ۴۶/۱، ۱۲۵، ۴۴۴، ۴۹۹ و ۵۵/۸ و موارد ديگر (نک: فهرس اعلام الذريعة، ۶۷۰/۱)؛ مؤلفین کتب چاهى فارسى و عربى، مشار، ۸۶۹/۲ - ۸۷۱؛ اثر آفرینان، ۳۸۴/۳ - ۳۸۵؛ تاريخ مرقد الحسين و العباس (ع)، ص ۲۲۳؛ معارف الرجال، ۱۳۰/۳؛ المآثر و الآثار (جهل سال تاريخ ايران)، ۲۴۲/۱ - ۲۴۳؛ ميراث كربلاء، ص ۱۵۹؛ تاريخ الحركة العلمية فى كربلاء، ص ۶۰ - ۶۱، ۲۳۰ - ۲۳۱؛ بغية النبلاء فى تاريخ كربلاء، ص ۴۹؛ تراث كربلاء، ص ۲۸۶ - ۲۸۸، ۳۲۷ - ۳۲۸؛ البيوتات الادبية فى كربلاء، ص ۴۷۱ - ۴۷۳؛ مجلة المرشد البغداديّة، عدد ۱ سال اول، ص ۷۵؛ مجالى اللطف بارض الطف، ص ۶۶؛ ميراث كربلاء، ص ۱۱۴، ۱۴۹؛ احوالات الميرزا محمد حسين الشهرستاني (خطى) از حفيدش سيد عبدالرضا مرعشى شهرستاني، در ۲۴ صفحه؛ مجلة المرشد، جزء دهم، سال دوم (جمادى الاول ۱۳۶۶)، ص ۳۷۹ - ۳۸۴.

۱. سيد ميرزا على بن سيد ميرزا محمد حسين بن محمد على حسينى شهرستاني حائرى (متوفى ۱۳۴۴ ق / ۱۹۲۵ م) عالم فاضل، فقيه محقق جليل القدر. شرح حال وى در بخش اول (الرحلة الكربلائية) در قسمت كسانى كه آيت الله العظمى مرعشى از آنها روايت كرده به شماره ۵ گذشت و برخى از منابع شرح حال وى عبارتند از: اعيان الشيعة، ۲۱/۱۰؛ زندگينامه رجال و مشاهير، ۱۰۶/۳؛ معجم رجال الفكر و الادب فى النجف، ۷۶۰/۲ - ۷۶۱؛ مكارم الآثار، ۱۵۳۵/۵؛ ميرزاى شيرازى، ص ۱۶۶ - ۱۶۷؛ اثر آفرینان، ۲۱۰/۵ - ۲۱۱؛ تاريخ الحركة العلمية فى كربلاء، ص ۱۵۲، ۲۳۱.

۲. ميرزا محمد على بن مير محمد حسين بن محمد على كبير بن محمد اسماعيل بن محمد باقر بن محمد تقى حسينى مرعشى حائرى (متوفى ۱۲۸۷ ق / ۱۸۷۰ م) عالم فاضل جليل القدر.

از تولد و زندگانی وى اطلاعى در دست نيست و در منابع و مأخذ، ترجمه و شرح حالى از او نيافتم و تنها آقا بزرگ تهرانى آثار و تأليفات وى را در «الذريعة» آورده و نوشته است كه بيشتر آثارش در نزد فرزندش مير محمد حسين و نوه اش موجود بوده است. وى نزد سيد محمد مجاهد طباطبائى دانش آموخته و نوه دخترى سيد مهدي شهرستاني است. در هشتم ذى قعدة ۱۲۸۲ به فرزندش مير محمد حسين اجازه داده است و اجازه اى هم به ميرزا ابوالحسن كلهر كه در «الذريعة» ذكر شده اند. آقا بزرگ در مورد تاريخ وفات وى در بسيارى موارد ۱۲۹۰ و در برخى موارد ۱۲۸۷ قمرى ثبت كرده است: الذريعة، ۲۲۴/۱، ۲۷۵ و ۲۲۹/۲ و ۳۸۰/۴ و ۲۴۲/۱۰ و ۲۲/۱۱، ۱۲۹ و ۸۰/۱۲ و ۱۳۵/۱۳ و ۷۶/۱۵، ۱۸۶ و ۵۶/۱۷ و ۷۵/۱۸ و ۵۰/۲۴، ۸۲؛ تاريخ پانصد ساله خاندان شهرستاني، محمد قاسم هاشمى، ص ۲۶۸ - ۲۷۳؛ تاريخ الحركة العلمية فى كربلاء، ص ۲۳۰.

۳۶. و منهم: الميرزا محمدتقی بن محبعلی الشيرازي^۱ العلامة المشهور في الآفاق بالورع والتقى و امره مشهور.

۳۷. و منهم: السيد محمد المجاهد الطباطبائي^۲ ابن صاحب الزیاض و قبره بين الحرمین مشهور.

۱. میرزا محمد تقی بن میرزا محبعلی بن ابی الحسن میرزا محمد علی حائری شیرازی، متخلص به «گلشن» و معروف به «میرزای شیرازی» (۱۲۸۰ - ۱۳۳۸ ق / ۱۹۲۰ م) عالم عامل، فقیه اصولی، مجتهد جامع شرایط و رهبر انقلاب عراق علیه انگلیس.

تاریخ تولد وی دانسته نیست، اما در شیراز دیده به جهان گشوده و در کربلا پرورش یافته و مقدمات علوم را نزد علمای کربلا مانند محمدحسین فاضل اردکانی آموخته و به مدارج بالای علمی رسیده و پس از آن به کربلا مهاجرت نموده و جزو شاگردان برجسته و ممتاز آیت الله مجدد شیرازی درآمد است و پس از وفات مجدد شیرازی جانشین وی گردیده و زعامت شیعه را به عهده گرفته و شاگردان بسیاری پرورش داد که از آن جمله سید حسن صدر و آقا بزرگ تهرانی بوده اند. او سپس به کربلا منتقل گردید و فتوای معروف خود علیه استعمار انگلیس را که قصد داشت حاکمی انگلیسی برای عراق تعیین کند، به این مضمون صادر کرد که: بر مسلمانی جایز نیست که غیر مسلمانی را به عنوان حاکم بر خویش انتخاب کند. و این فتوا مقدمه ای برای انقلاب و مبارزه علیه استعمار انگلیس گردید، سپس یک مجلس سزای مشورتی برای مبارزه علیه آنان برگزید که برخی اعضای آن عبارت بودند از: شیخ مهدی خالصی، ابوالقاسم کاشانی، هبه الدین شهرستانی، احمد خراسانی و محمد رضا شیرازی. و پس از آن اجتماعات دیگری تشکیل شد و ایشان اطلاعیه ای صادر کرد و مردم شهرهای عراق را برای شروع مبارزه با انگلیسی ها فرا خواند و انقلاب شروع شد ولی چند روز بعد از شروع مبارزه، در شب چهارشنبه ۱۳ ذی حجه ۱۳۳۸، دیده از جهان فرو بست و در مقبره صحن شریف حسینی به خاک سپرده شد. از آثار چاپ شده وی می توان: «تعلیقه علی المکاسب» تهران، ۱۳۳۳؛ «ذخیره المعاد» تهران ۱۳۴۰ و «دیوان» شعرش را نام برد: فوائد الرضویة، ص ۳۸؛ اعیان الشیعة، ۱۹۲/۹؛ علماء معاصرین، ص ۱۲۱ - ۱۲۲؛ طبقات اعلام الشیعة (قرن الرابع عشر)، ص ۲۶۱ - ۲۶۴؛ الاعلام زرکلی، ۶۳/۶ - ۶۴؛ گنجینه دانشمندان، ۴۲۵/۵؛ معجم المؤلفین، ۱۳۳/۹؛ الذریعة، ۱۵۵/۶، ۲۱۸ و ۷۱/۱۳ و موارد دیگر: ریحانة الادب، ۶۵/۶ - ۶۶؛ شرح حال رجال ایران، بامداد، ۲۱۹/۵؛ الکنی و اللقب، ۲۲۳/۳؛ معجم رجال الفکر و الادب فی النجف، ۷۷۸/۲؛ مکارم الآثار، ۱۵۳۴/۵؛ میرزای شیرازی، ص ۱۱۹ - ۱۲۰؛ اثر آفرینان، ۳۲۴/۵؛ تاریخ مرقد الحسین و العباس (ع)، ص ۲۲۳؛ تراث کربلا، ص ۳۱۵ - ۳۲۰، ۳۹۴ - ۳۹۵، ۴۰۹؛ تاریخ الحركة العلمية فی کربلا، ص ۶۱، ۶۵، ۱۷۱ - ۱۸۳، ۲۴۷، ۲۹۱ - ۲۹۲؛ میراث کربلا، ص ۱۵۰ - ۱۵۱؛ الاجازة الكبيرة، ص ۴۲۴ - ۴۲۵.

۲. سید محمد بن سید علی صاحب ریاض بن سید محمد علی طباطبایی معروف به «سید محمد مجاهد» (۱۱۸۰ - ۱۲۴۲ ق / ۱۷۶۶ - ۱۸۲۴ م) عالم فاضل، فقیه اصولی، متکلم محقق، جلیل القدر، عظیم الشأن.

وی در کربلا دیده به جهان باز کرد و در همانجا پرورش یافت و نزد پدر بزرگوارش صاحب ریاض و سید مهدی بحر العلوم دانش آموخت و داماد وی شد. در زمان حیات پدر خویش به اصفهان رفت و در آنجا به تدریس فقه و اصول پرداخت و شاگردان بسیاری تربیت کرد و چون خبر وفات پدرش به وی رسید عازم عتبات عالیات شد و در کاظمین اقامت کرد و به تدریس و تألیف پرداخت تا اینکه به درخواست فتحعلی شاه قاجار، عازم ایران گردید تا به همراه وی به دفع شر روسها که به ایران حمله کرده بودند، پردازد و او به ایران آمده ولی در هنگام بازگشت از جنگ و دفاع در قزوین دیده از جهان فرو بست و جنازه اش به کربلای معلی منتقل و در بازار بین الحرمین به خاک سپرده شد. او آثار و تألیفاتی دارد که برخی از آنها عبارتند از: «الاستصحاب»؛ «اصلاح العمل»؛ «الاعلاط المشهورة»؛ «جامع العباثر»؛ «جامع المسائل»؛ «الجهادیه» و «المناهل» که به همین دلیل وی را «صاحب مناهل» نیز خوانند. برخی از این آثار چاپ شده اند: روضات الجنات، ۱۳۸/۷ - ۱۴۰؛ ریحانة الادب، ۴۰۱/۳ - ۴۰۲ و ۱۷۶/۵؛ هدیة العارفين، ۳۶۳/۲؛ فوائد الرضویة، ص ۵۷۹ - ۵۸۲؛ هدیة الاحباب، ص ۱۸۳؛ روضة البهیة، ص ۱۳؛ اعیان الشیعة، ۴۴۳/۹؛ الذریعة، ۲۵/۲، ۱۷۰، ۱۷۱، ۲۵۳، ۷۰/۵، ۲۹۷ و ۲۰۸/۶، ۲۷۲، ۲۷۹ و ۳۴۰/۱۵ - ۳۴۱ - ۳۴۱ و ۸۰/۲۱ و ۳۰۰ و ۱۱۸/۲۲ - ۱۱۹، ۳۵۲، ۳۵۳ و ۶۹/۲۵ و ۷۰؛ اثر آفرینان، ۱۱۹/۵ - ۱۲۰؛ گنجینه دانشمندان، ۳۲۵/۶؛ میراث کربلا، ص ۱۱۹، ۱۴۳؛ تاریخ الحركة العلمية فی کربلا، ص ۱۳۹ - ۱۴۰، ۲۷۹؛ تراث کربلا، ص ۱۴۴ - ۲۶۶ - ۲۶۷.

٣٨. و منهم: السيد محمدباقر الحجّة الطباطبائي^١ صاحب المنظومة المشهور في الردّ على الألوسي.

٣٩. و منهم: ابنه السيد محمد صادق الحجّة،^٢ صاحب نظم كفاية الاصول.

٤٠. و منهم: الميرزا علينقى الطباطبائي^٣، سليل صاحب الرياض.

١. سيد محمد باقر بن ابى القاسم بن آغا حسن بن سيد محمد مجاهد طباطبائي حائري معروف به «حجت طباطبائي» يا «حجت كربلايي» (١٢٧٣ - ١٣٣١ ق / ١٨٥٦ - ١٩١٣ م) فقيه اصولي، اديب اريب، متكلم مدقق و عالم جليل القدر، عظيم الشأن.

در خاندان آل صاحب رياض، دیده به جهان گشود و پرورش یافت. پدرانش همه در شمار علمای بزرگ شیعه در عتبات و کربلا بودند. تولد وی در هشتم شعبان ١٢٧٣ بوده و نزد پدرش سيد ابوالقاسم، فاضل اردکاني، ميرزا حبيب الله رشتي دانش آموخت و از پدر خود، ميرزا حبيب الله رشتي و محمدحسن آل ياسين کاظمي، اجازه روايتی و همچنين اجازه اجتهاد دريافت کرد. پس از آن به تدریس و تربيت طلاب پرداخت و به داوری و دادن فتوا روی آورد و مشغول تأليف و تصنيف گردید که از آثار وی می توان به: «الشهاب الثاقب» يا «السهم الثاقب» ارجوزه ای در امامت؛ «مصباح الظلام» در اصول دين؛ «النكاح» به نظم؛ «الاطعمة و الاشرية»؛ «الصلاة»؛ «الحج»؛ «الذرة» در نحو؛ «الردّ على من كفر الشيعة» به نظم؛ «الزكاة»؛ که «السهم الثاقب» در ردّ آلوسی است و «مصباح الظلام» وی در صيدا در ١٣٥٧ قمری، چاپ شده است. او در روز یکشنبه ١١ رجب ١٣٣١ در کربلا چشم از جهان بربست و در همانجا به خاک سپرده شد: مكارم الآثار، ٢٠٣٩/٦؛ اعيان الشيعة، ١٨٥/٩؛ طبقات اعلام الشيعة (قرن الرابع عشر)، ص ١٩٣ - ١٩٤؛ الذريعة، ٤٦٢/١، ٤٦٨، ٥٠١، ٥٠٥، ٣٤١/٣ و موارد ديگر (نک: فهرس اعلام الذريعة، ٢٧١/١)؛ فوائد الرضوية، ص ٤٠٠ - ٤٠٢؛ معجم المؤلفين، ٨٩/٩؛ دايرة المعارف تشيع، ٩٧/٦؛ بروكلمان ذيل ٨٠٠/٢؛ مجلة العرفان، ٤٤٨/٢٨؛ مؤلفين كتب چاپی فارسی و عربي، ١٠/٢؛ ميراث کربلاء، ص ١١١، ١٥٠، ١٥٩؛ تاريخ الحركة العلمية في کربلاء، ص ٦٣، ٢٧٩، ٣٠٩ - ٣١٠؛ تراث کربلاء، ص ٢٩٠، ٣٢٧.

٢. شرح حال سيد محمد صادق حجّت طباطبائي، در بخش اول (الرحلة الكربلائية) ذيل کسانی که به آيت الله مرعشي اجازه داده اند، به شماره ٧ گذشت.

٣. سيد ميرزا علينقى بن سيد حسن بن سيد محمد مجاهد حائري طباطبائي (متوفى ١٢٨٩ ق / ١٨٧٢ م) عالم فاضل و فقيه اصولی جليل القدر و عظيم المنزله و معروف به «حاجی آقا» و از نوادگان سيد علی طباطبائي صاحب رياض.

او در کربلا دیده به جهان گشود و پرورش یافت، ولی تاريخ وفات وی دانسته نیست. در همانجا نیز، به تحصيل پرداخت و به مدارج بالای علمی رسيد و رياست حوزه علمیه کربلا را به عهده گرفت و در پرورش طلاب و رسيدگی به امور آنان کوشش فراوان کرد. از آثار او می توان کتابهای: «الذرة في العام و الخاص»؛ «الذرة الحائرية» در شرح «الشرايع»؛ «البيع» کتابی مبسوط همراه با «الخيارات»؛ «رسالة في الطهارة و الصلوة و الصوم و الحج»؛ «اصول الفقه» و جز اينها که به صورت مبسوط تر در «الذريعة» ياد شده اند.

وی در کربلا چشم از جهان فرو بست و در مقبره پدرش در بازار حضرت ابوالفضل العباس عليه السلام به خاک سپرده شد: اعيان الشيعة، ٣٦٧/٨؛ الاعلام زرکلی، ١٨٢/٥؛ ريحانة الادب، ٦/٢؛ الذريعة، ٢٢٤/١، ٢٢٤/١، ٤٧٠، ٢٠٨/٢ و ١٩٢/٣ و ٩٧/٨ و ٢٣/١١، ٢١٧ و ٣٠٦/١٣ و ١٩٢/١٥ و ٣٢٨/٢٠ و ١٠٣/٢٣؛ معجم المؤلفين، ٦٩/٧؛ اثر آفرينان، ٢٥٧/٢ - ٢٥٨؛ مؤلفين كتب چاپی فارسی و عربي، مشار، ٦٠٦/٤؛ احسن الوديعه، ٦٥/١؛ المآثر و الآثار، ص ١٧٤، ١٨١؛ ميراث کربلاء، ص ١١١، ١٢٥، ١٤٧؛ تراث کربلاء، ص ١٤٤، ٢٢٠، ٢٧٩ - ٢٨١؛ احسن الوديعه، ١٥٧/١؛ معارف الرجال، ١٤٨/٢؛ تاريخ الحركة العلمية في کربلاء، ص ١٤٧.

۴۱. و منهم: السید زین العابدین^۱ من آل صاحب الریاض.
 ۴۲. و منهم: السید جعفر^۲ من آل صاحب الریاض.
 ۴۳. و منهم: الآقا عبدالحسین^۳ بن الآقا محمداقرا البهبهانی.

۱. سید زین العابدین بن سید حسین بن سید محمد مجاهد بن سید علی صاحب ریاض طباطبایی حائری (متوفی ۱۲۹۲ ق / ۱۸۷۵ م) عالم عامل و فقیه صالح جلیل القدر.

وی در کربلا پا به هستی نهاد و پرورش یافت و از پدر بزرگوار خویش و جمعی از عالمان و بزرگان آن روزگار بویژه از شیخ محمدحسن صاحب جواهر نجفی دانش آموخت و به مدارج عالی علمی رسید. و جزو مشاهیر عالمان کربلا و از بزرگان مراجع دین درآمد. او بیشتر اهل زهد، تقوا و صلاح بود و در عین اینکه زعامت دینی را نیز، از پدر و جد خویش به ارث برده بود، ولی به این مناصب بی اعتنا بود و چندان برایش مهم نبود، به همین جهت هم مردم اقبال زیادی به او داشتند و بسیار محترم زیست، تا اینکه در هشتم ذی قعدة ۱۲۹۲، در کربلا چشم از جهان فرو بست و در مقبره مخصوص خویش مقابل مقبره جدش سید محمد مجاهد به خاک سپرده شد.

سید حسن صدر گوید: مصنفاتی از آثار او را دیده‌ام که به خط خودش بوده است. آقا بزرگ هم گوید: «حاشیه وی بر قوانین» رادیده است؛ «مناهج السویة» او را که در ۱۲۷۰ قمری نوشته نیز دیده است: طبقات اعلام الشیعة (قرن الثالث عشر)، ص ۵۹۲-۵۹۳؛ الذریعة، ۱/۱۹۴، ۱۹۵ و ۱۷۶/۶ و ۱۹/۱۱ و ۲۳۶/۱۶، ۲۸۷؛ میراث کربلا، ص ۱۱۱.

۲. سید آغا میرزا جعفر بن میرزا علینقی بن سید حسن ملقب به «حاج آغا» بن سید مجاهد طباطبایی حائری (۱۲۵۵ - ۱۳۲۱ ق / ۱۸۳۹ - ۱۹۰۳ م) عالم، فقیه، اصولی و سبط سید رضا آل بحر العلوم.

در کربلا پا به هستی نهاد و در همانجا پرورش یافت و مقدمات رانزد بزرگان و اعلام کربلا آموخت، سپس راهی نجف اشرف شد و در آنجا در جلسات درس دایی خود سید علی مؤلف «البرهان» و میرزا عبدالرحیم نهاوندی، سید حسین کوه کمری شرکت کرد و از سید حسین بحر العلوم، سید علی بحر العلوم، سید مهدی قزوینی، زین العابدین مازندرانی، سید میرزا زین العابدین طباطبایی عموی خودش، فاضل ایروانی، فاضل اردکانی، محمدحسن آل یاسین، میرزا ابوتراب قزوینی، شیخ جعفر شوشتی، میرزا هاشم چهارسوقی، میرزا حسین خلیلی و دیگران در فاصله سالهای ۱۲۹۱ تا پس از ۱۳۰۰ قمری، اجازاتی دریافت کرد. او در فقه، اصول و جز اینها آثار و تألیفاتی دارد که آقا بزرگ تهرانی، به آنها اشاره کرده و نام برده است. وی در ظهر روز چهارشنبه ۲۲ صفر ۱۳۲۱ به مرگ ناگهانی در کربلا چشم از جهان فرو بست و در آستانه حسینی به خاک سپرده شد. برخی از آثار وی به چاپ رسیده و بسیاری از آنها در کتابخانه‌های کربلا و نجف موجود هستند و بخشی از اشعارش در آخر «المجالس النظامیة» چاپ شده است: طبقات اعلام الشیعة (قرن الرابع عشر)، ص ۲۹۳-۲۹۴؛ الذریعة، ۵/۲۴۵ و ۶/۲۴۲ و ۱۰/۲۵۱ و ۱۱/۳۰، ۱۸۰ و ۱۷۶/۱۵ و ۵۴/۱۶ و ۳۷۲/۱۹ و ۱۷/۲۳؛ معجم المؤلفین، ۳/۱۴۱ - ۱۴۲؛ اعیان الشیعة، ۴/۱۳۲؛ احسن الودیعة، ص ۱۹۳ - ۲۰۱؛ الاعلام زرکلی، ۲/۱۲۶؛ میراث کربلا، ص ۱۴۹ - ۱۵۰؛ تاریخ الحركة العلمیة فی کربلا، ص ۶۲.

۳. عبدالحسین بن محمداقرا بن محمد اکمل بهبهانی (متوفی ۱۲۴۵ ق / ۱۸۲۹ یا ۱۸۳۰ م) عالم فاضل، فقیه مجتهد اصولی جلیل القدر.

وی به گفته پسر برادرش احمد بن محمد علی در کربلا تولد و پرورش یافته، اما آقا بزرگ نوشته است که: وی در بهبهان متولد شده، البته به نقل از همان احمد بن محمد علی کرمانشاهی، اما در نسخه چاپی کتاب «مرآت الاحوال جهان‌نما» تولد وی را در کربلا نوشته است. او نزد پدر خود دانش آموخت و اجازه گرفت و پدرش امر کرد که در مسائل شرعی به وی رجوع کنند و پس از مرگ پدرش وحید بهبهانی به جای پدرش مستقر شد و به درخواست جمعی از علمای کربلا مانند سید مهدی شهرستانی، به جای پدرش دو ماه اقامه جماعت کرد. بعد از حمله وهابیان

۴۴. و منهم: الميرزا احمد علي الاخباري المحدث الهندي اللكهنوي^۱ صاحب القيصرية الاخبارية وكان اعجوبة في حفظ الاحاديث الكثيرة المسندة و له تعليقات على مفاتيح الفيض و غيره.

اروي عن ابنه العلامة الميرزا حسن يوسف^۲ و هو عن والده الميرزا احمد علي و هو عن الميرزا حسين و هو عن والده الميرزا علي و هو عن والده الميرزا محمد الاخباري^۳ المقتول المشهور.

→ كربلا را ترک و به همدان مهاجرت نمود. او در سال ۱۲۱۶ قمری که به ایران هجرت کرد مدت کمی در کرمانشاه ماند، سپس به همدان رفت و از آنجا به اصفهان و خراسان سفر کرد و پس از چندی برای یاری متشرعه و علمای اصولی علیه شیخیه به یزد رفت و در ۱۲۳۰ قمری به همدان بازگشت و متصدی امور شرعی و ارشاد مردم شد. و در همان همدان در ۱۲۴۵ قمری، دیده از جهان فرو بست و جنازه اش به کربلا منتقل گردید و دفن شد. او دارای تألیفاتی در فقه و اصول است که از آن جمله: «شرح المعالم» در دو جلد بزرگ و «حاشیه المعالم» و کتابی در فقه: مرآت الاحوال جهان نما، ۱/۱۵۹ - ۱۶۰؛ طبقات اعلام الشيعة (قرن الثالث عشر)، ص ۷۰۷ - ۷۰۸؛ الذريعة، ۲۰۷/۶ و ۳۵۶/۲۰؛ مستدرکات اعيان الشيعة، ۴/۱۱۳ - ۱۱۴؛ نجوم السماء، ص ۳۳۷؛ وحید بهبهانی، علی دوانی، ص ۳۵۹ - ۳۶۱.

۱. میرزا احمد علی بن میرزا محمد بن محمد ابراهیم بن خیرة الله بن مولی مهدی کشمیری حائری هندی لکهنویی محدث اخباری (از اعلام سده چهاردهم قمری / نوزدهم میلادی) فقیه و محدث جلیل القدر و صاحب تجارتخانه معروف به «قیصریه اخباریه» در بازار واقع در بین الحرمین حضرت امام حسین علیه السلام و حضرت ابوالفضل العباس علیه السلام که در اخباریگری بسیار متعصب بود و از پدر خویش و جماعتی دیگر روایت کرده و فرزندش میرزا حسن یوسف نیز، از او روایت کرده است: الاجازة الكبيرة، ص ۴۶ ذیل شرح حال پسرش.

۲. حسن یوسف بن احمد میرزا بن محمد میرزا بن محمد ابراهیم بن خیرة الله بن مولا مهدی کشمیری حائری (متوفی ۱۳۴۵ ق / ۱۹۲۶ یا ۱۹۲۷ م) محدث فاضل، طیب ریاضی، جفری رملی و ادیب اخباری.

تاریخ تولد وی دانسته نیست، اما گویا در کربلا دیده به جهان گشوده و در همانجا پرورش یافته و جزو فضلالی مشغولین در طلب علم کربلا به شمار رفته است و عالم به علوم غریبه و پزشکی حاذق و اخباری متصلبی بوده است و خیره و آگاه در مختومات، ادعیه، اذکار و طب یونانی. در آخر عمر خویش، به لکهنو منتقل شده و در همانجا نیز، وفات یافته است و از گروهی از علما از جمله پدرش میرزا احمد علی روایت کرده است، آیت الله مرعشی نجفی علیه السلام از او روایت کرده و از او اجازه ای در داخل حرم و نزدیک ضریح سیدالشهداء علیه السلام دریافت نموده است. آقا بزرگ گوید: برخی از کتب وقفی اجدادش را و همچنین شماری از تصانیف آنان و آثار مولی پادشاه محمد علی کشمیری را نزد وی در کربلا دیده است: الاجازة الكبيرة، ص ۴۶ - ۴۷؛ طبقات اعلام الشيعة (قرن الرابع عشر)، ص ۴۵۵.

۳. میرزا محمد بن عبدالنبی بن عبدالصانع نیشابوری هندی اکبرآبادی، مکنی به ابواحمد و معروف به «میرزا محمد اخباری» و ملقب به «جمال الدین» (۱۱۷۸ - ۱۲۳۲ ق / ۱۷۶۵ - ۱۸۱۷ م) عالم فاضل و ادیب شاعر و محدث اخباری. در فرخ آباد یا اکبرآباد هند دیده به جهان گشود و پرورش یافت و در ۱۱۹۸ قمری از هند به زیارت بیت الله الحرام رفت و پس از آن مدتی در نجف و کربلا مقیم شد و بعد به کاظمین رفت و در همانجا در ۱۲۳۲ قمری کشته شد: اعیان الشيعة، ۳۹۲/۹؛ الذريعة، ۱۸/۱۸۵؛ ریحانة الادب، ۵/۸۵ - ۸۶؛ معجم المؤلفین، ۳/۱۱۵ - ۱۱۶.

۴۵. و منهم: المیرزا محمد الهندی^۱ العلامة الزاهد الفقيه المحدث. ادرکناه و نروی عنه بالاجازة و هو کان یروی عن الشیخ زین العابدین المازندرانی.
 ۴۶. و منهم: الشیخ علی البفروئی الیزدی^۲ العلامة المدرّس. کان یدرّس السطوح الفقهیة و الاصولیة. اکره من اربعین سنة فی کربلاء المشرفة و أخذ عنه جم غفیر و کان من صاحب الصواب و الفاضل الاردکانی.

۱. میرزا محمد هندی حائری (متوفی حدود ۱۳۴۲ ق / ۱۹۲۳ یا ۱۹۲۴ م) عالم فاضل جلیل القدر.

تاریخ تولد وی دانسته نیست، چنانکه محل تولد وی نیز، نمی دانیم، اما در کربلا بالیده و پرورش یافته و در جلسات درس کسانی مانند: فاضل اردکانی، زین العابدین مازندرانی حائری شرکت نموده و دانش آموخته و روایت کرده است. او در حرم حسینی پشت سر مبارک حضرت اباعبدالله الحسین علیه السلام تدریس می کرده و اقامه جماعت می نموده است. او از سید حسن کشمیری رضوی هندی ساکن کربلا نیز، روایت کرده است. منظومه هایی در فقه، اصول و کلام داشته است.

او در حدود ۱۳۴۲ قمری، در کربلا دیده از جهان فرو بست و در صحن شریف به خاک سپرده شد. آیت الله العظمی مرعشی نجفی علیه السلام از وی روایت کرده است: الاجازة الکبيرة، ص ۱۳۶ - ۱۳۷.

۲. علی بن احمد بفروئی یزدی حائری (متوفی حدود ۱۳۲۴ ق / ۱۹۰۶ م) عالم فاضل، فقیه محقق، و مدرس جلیل القدر.

تاریخ تولد او دانسته نیست، اما اصل وی از روستای «بفرویه» یزد است. او در کربلا نزد شیخ محمد حسین یزدی مشهور به «پاشنه طلائی حائری» صاحب کتاب «المقالید» دانش آموخت، سپس راهی نجف اشرف شد و در حوزه درس شیخ مرتضی انصاری شرکت نمود و همچنین از محمد حسین فاضل اردکانی کسب فیض کرد و تقریرات درس آنان را نوشت. آقا بزرگ تهرانی گوید: برخی از تقریرات درس او را که به خط خودش بود دیده ام که از مسوده به بیاض نیامده بود، از این تقریرات مجموعه ای در اصول را نزد سید عباس کاشانی در کربلا دیده ام. او از استادش اردکانی روایت کرده و جمعی از شاگردانش نیز، از او روایت نموده اند که از آن جمله می توان به شیخ علی بن غلامعلی بهبهانی اشاره کرد.

صورت اجازة وی به سید محمد هادی بن سید ابوالحسن رضوی کشمیری که به خط سید کاظم کشمیری بوده و در تاریخ ۱۳۲۱ قمری کتابت شده است نیز، آقا بزرگ تهرانی دیده است. او در حرم اباعبدالله الحسین علیه السلام در کربلا اقامه جماعت می کرده و در حدود ۱۳۲۴ قمری دیده از جهان فرو بسته است. او را از شیوخ اجتهاد و از ابطال علم به شمار آورده اند: طبقات اعلام الشيعة (قرن الرابع عشر)، ص ۱۳۴۰؛ الذریعة، ۲۶/۲۲۶؛ تاریخ الحركة العلمیة فی کربلاء، ص ۱۵۰ - ۱۵۱.